

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 26, nr. 1 | maart 2026

De lutherse synode: met nieuwe bestuursstructuur
De Wartburg: 185 jaar lutherse identiteit in Utrecht
Onderweg in luthers Estland, Noorwegen en Israël

Om te beginnen ...

Pasen: feest van het Licht dat de dood overwint. Wim van Beek verwondert zich over de moeite die grote mensen kunnen hebben met de dood (p. 8). Zouden we er dan maar over zwijgen? Kinderen laten ons zien: het onbegrijpelijke kan toch ook zo eenvoudig benaderd worden. Het verhaal gaat immers ook verder – zo geloven wij.

Dat denken en spreken over geloof ook heel anders kan – aan tafel – laat Cooking Grace zien (p. 22). “Eet wat gaar is, drink wat klaar is, spreek wat waar is ...”, zo zei naar verluidt Luther al. En ook Jezus zat in deze tijd met zijn apostelen aan tafel om het Laatste Avondmaal te delen.

De Wartburg in Utrecht vierde in januari haar 185-jarig jubileum. Kersten Storch neemt ons mee in een stukje

lutherse identiteit in het hart van ons land. Van Nederland naar Letland, Noorwegen en Jeruzalem. Elkkwartaal neemt u in dit nummer mee langs verschillende plekken van luthers samenkomen in de wereldgemeenschap.

Het voorjaar brengt vele activiteiten om naar uit te kijken. Een tentoonstelling ‘Onder de zwaan’ in het Luther Museum over Duurzaam Luthers en erfgoed, Koninginnezing en de Vriendendag in Hoekelum.

Leest u verder en gezegend Pasen.

Joren Reichel

Inhoud

Meditatie: _____	3	Kerkwandelen in Hoofddorp _____	24
Nieuwe bestuursstructuur synode _____	4	Blog Luthers Letland _____	25
Taakgroep Gemeentecontacten _____	6	Luther Museum _____	26
Woord&Sacrament _____	8	Wartaal _____	27
Liturgische Impulsen _____	9	Lutherse activiteiten _____	28
Wartburg Utrecht 185 jaar _____	10	Biografie Jan Zwart _____	29
Woord&Visie _____	12	IM André Bal _____	30
Vrouwenverenigingendag _____	13	Donaties Batu eilanden _____	30
Afscheid Cristina Pumplun _____	14	Nederlandse Luther Stichting _____	31
Luthers in Noorwegen _____	16	Pastor Pastorum _____	31
Luthers kerkfeest in Israel _____	18	Krskraskort _____	32
Het Lied _____	20	Kerkenradendag 2026 _____	34
Cantor Gerrit Baas _____	21	Uit de synode _____	35
Cooking Grace _____	22	Lutheran Summer School 2026 _____	36

Colofon

Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan iedereen die is ingeschreven in het lutherse ledenregister van de Protestantse Kerk in Nederland. Interesse voor 'het lutherse'? Meld u aan voor de e-mailnieuwsbrief van de Evangelisch-Lutherse Synode op de website van de Protestantse Kerk: protestantsekerk.nl/luthers. Overname van artikelen en foto's is toegestaan na overleg met de redactie en met vermelding van de uitgave van Elkkwartaal en vermelding van auteur en/of fotograaf.

Redactie

Joren Reichel (hoofddirecteur),
Ingeborg Kriegsman (beeld&techniek),
Alma Evenhuis (voorzitter),
Cristina Pumplun (secretaris),
Femke Akerboom-Beekman,
Leonie Crom-Wagenaar,
Martin de Groot

Redactieadres:

Protestantse Kerk in Nederland
Evangelisch-Lutherse Synode
t.a.v. redactie Elkkwartaal
Postbus 8504
3503 RM Utrecht

Kopij volgend nummer

Inleveren voor 7 mei 2026 bij
redactie@elkkwartaal.nl

Giften

U kunt Elkkwartaal financieel steunen via NL36INGB0002203600 t.n.v. PKN inzake Elkkwartaal o.v.v. gift Elkkwartaal. De Protestantse Kerk heeft een ANBI-status.

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand óf wanneer u geen lutheraan bent via de abonneemntenadministratie.

Abonnementenadministratie

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht, e-mail: abonnementen@protestantsekerk.nl, telefoon (030) 880 18 80.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving
Protestantse Kerk in Nederland. ISSN 1569-6316

Website

Download het nieuwste en eerdere nummers van Elkkwartaal op de website van de Protestantse Kerk: protestantsekerk.nl/luthers.

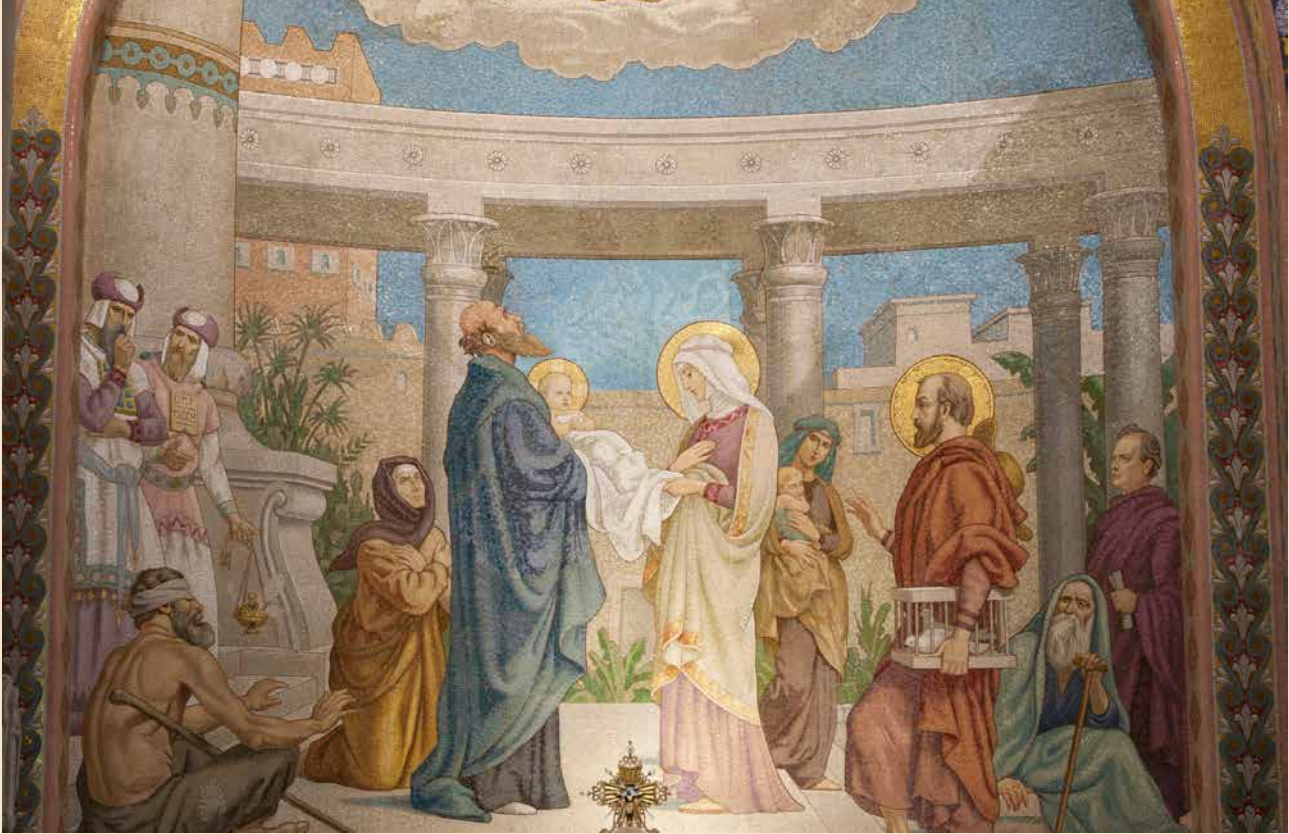
Grafische verzorging

MMC Print (vormgeving),
De Groot Drukkerij (drukwerk).

Bij de voorpagina

Crucifix - Paroisse Saint-Sulpice, Parijs
(foto: Ingeborg Kriegsman)

Meditatie

De lofzang van Simeon

Voor het paasnummer een verhaal, dat de kersteyclus afsluit: Lucas 2:22-(35)39.

TEKST: DS. PERLA AKERBOOM

De hoofdpersonen in dit verhaal rondom Jezus zijn twee oude mensen. Aangezien deze lutheraan niet meer de jongste is, heeft dit verhaal mij extra getroffen. Ook in de Bach-cantate BWV 125 over deze tekst: 'Mit Fried und Freud ich fahr dahin', het Nunc Dimittis 'Nu laat uw knecht in vrede gaan': De Lofzang van Simeon.

Het begint met de reiniging volgens de wet van Mozes, zes weken na de geboorte, waarbij het gezin naar de tempel gaat (Maria Lichtmis). Waarschijnlijk bezoekt Maria de Mikwe en er wordt een offer gebracht in de tempel: twee tortelduifjes of twee gewone duiven. Het dier, dat de vrede uitdrukt. Dit is een bescheiden offer van arme mensen. Dan komt Simeon op het toneel. 'Hij heeft gehoord' betekent zijn naam. Hij was rechtvaardig en vroom. Wat hij heeft gehoord is de boodschap van vertroosting voor het volk Israël. En dat hij niet zou sterven voordat hij de Messias zou hebben gezien.

Tot driemaal toe doet de Geest in het spel mee. Simeon wordt door de Geest naar de Tempel geleid en daar gebeurt van alles. Tenslotte neemt hij het kind, Jezus, in zijn armen en looft God. Dan klinkt zijn lofzang. Hij heeft niet alleen gehoord, maar ook gezien met eigen ogen voor alle volken: redding. Hij heeft het licht gezien ...! Dan komt de profetie na de zegen en hij spreekt Maria, zijn moeder aan. Helaas, niet zijn vader, volgens Lukas.

Hij voorspelt dat het kind weerstand zal opwekken en dat mensen zullen vallen en opstaan. Deze tekenen worden tegengesproken, er zal strijd zijn en een zwaard zal door het hart gaan van Maria. 'Vandaag Hosanna, morgen kruisig hem.'

Er wordt van Simeon niet met zoveel woorden gezegd dat hij oud is, maar dat hij rechtvaardig en vroom is, en hij ziet uit naar betere tijden voor Israël. Als hij dan zingt: "Nu laat U, Heer, uw knecht in vrede heengaan" dan ligt het voor de hand, dat het een oud en verwachtingsvol mens is die aan het eind van zijn leven komt en daarin vrede vindt, want hij heeft de Messias gezien. "Je zult het zien, zoals ik heb gehoord." En als dan de hoogbejaarde profetes Hanna ook nog op het toneel verschijnt, wordt duidelijk, dat ook zij uitziert naar de bevrijding van Jerusalem. Zij kijken echt niet ver vooruit.

Durven wij nog vooruit te kijken? Waar kijken wij als ouderen nog naar uit? Hoe zal het gaan met de jongere generaties? Blijft het vrede en wordt er aan een rechtvaardige samenleving gewerkt op een gezonde aarde? Staan mensen op tegen onrecht en haat? Wat zou mijn kleinzoon allemaal meemaken?

Het gaat om vertrouwen, om geloof in die Heer, die je uitnodigt in zijn Rijk van genade, in de dood en ook in het sterven. Dat doet ons opstaan en verder gaan en misschien nog lang of even verder leven met oog op bevrijding.

De nieuwe bestuursstructuur van de Evangelisch-Lutherse Synode

De Evangelisch-Lutherse Synode heeft in 2025 een belangrijke stap gezet: er is besloten tot een vernieuwde bestuursstructuur. Die nieuwe structuur is in november 2025 formeel vastgesteld ter vergadering. In dit artikel nemen we u mee in de achtergronden, de opzet en vooral het waarom van deze verandering.

TEKST: WIENEKE DE GROOT, *synodelid*

De evangelisch-lutherse gemeenschap in Nederland is klein in aantal, maar rijk aan traditie, verbondenheid en betrokkenheid. Juist omdat we verspreid wonen, in verschillende gemeenten en classes, vraagt het samen kerk-zijn om een heldere organisatie: wie doet wat, waar worden besluiten voorbereid, en hoe zorgen we dat wat we doen ook daadwerkelijk landt in gemeenten en in de bredere Protestantse Kerk?

De afgelopen jaren werd steeds duidelijker dat veel taken en verantwoordelijkheden binnen de synode sterk leunden op een kleine groep mensen. Dat maakte de organisatie kwetsbaar en soms ook onoverzichtelijk. Tegelijkertijd is er veel kennis, ervaring en betrokkenheid aanwezig in de achterban. De nieuwe bestuursstructuur wil daar beter gebruik van maken.

De rol van de synodale commissie

De synodale commissie blijft, zoals vastgelegd in de kerkorde, het dagelijks bestuur van de Evangelisch-Lutherse Synode. In de nieuwe opzet bestaat zij uit leden die nauw verbonden zijn met het werk van de taakgroepen. Zo blijft de lijn tussen voorbereiding, besluitvorming en uitvoering kort en transparant.

De synodale commissie bewaakt het geheel, bereidt synodevergaderingen voor, voert genomen besluiten uit en onderhoudt de formele contacten binnen de Protestantse Kerk in Nederland en daarbuiten.

De vijf taakgroepen

De nieuwe structuur kent vijf taakgroepen, ieder met een eigen focus.

Identiteit & Inhoud

Deze taakgroep richt zich op het bewaren, doordenken en zichtbaar maken van de lutherse traditie. Theologie, liturgie, kerkmuziek en toerusting vormen hier de kern. De groep onderhoudt onder andere contacten met het Convent van Predikanten, de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) en inhoudelijke commissies binnen de kerk. Ook denkt zij in samenspraak met de taakgroep communicatie mee over publicaties en activiteiten waarin de lutherse stem gehoord mag worden.

Gemeentecontacten

Het hart van de kerk klopt in de gemeenten. Deze taakgroep volgt het wel en wee van evangelisch-lutherse gemeenten, ondersteunt indien gewenst en waar nodig en onderhoudt contact met classispredikanten en kerkenraden. Beroepingswerk, begeleiding bij veranderingen en het organiseren van ontmoetingen zoals de Kerkenradendag horen bij dit werkveld.

Communicatie

Communicatie verbindt. Deze taakgroep is verantwoordelijk voor de communicatie binnen de lutherse gemeenschap (zoals *Elkkwartaal* en de nieuwsbrief), voor communicatie binnen de Protestantse Kerk en voor zichtbaarheid naar buiten toe. De taakgroep werkt samen met de Dienstenorganisatie en met de andere taakgroepen, zodat inhoud en communicatie elkaar versterken.

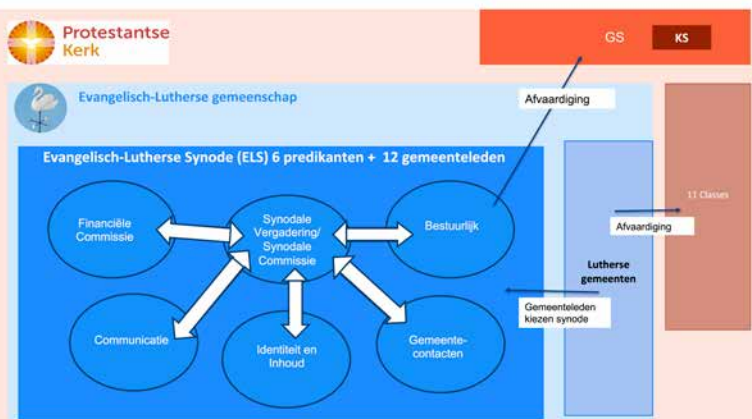
Financiën

Deze taakgroep draagt zorg voor financiële helderheid en verantwoordelijkheid.

Van een synodale commissie naar taakgroepen

De kern van de vernieuwing is het werken met taakgroepen. Deze taakgroepen hebben elk een duidelijk werkveld en bereiden het werk van de Evangelisch-Lutherse Synode inhoudelijk voor. Ze werken in opdracht van de synode en leggen daar ook verantwoording aan af.

De taakgroepen zijn geen losstaande eilandjes. Integendeel: hun werkvelden raken elkaar en vragen om afstemming. Daarom is gekozen voor een structuur waarin de taakgroepen onderling samenwerken en waarin de synodale commissie fungeert als verbindend en coördinerend orgaan.

Zij onderhoudt contact met onder meer het Generaal College voor de Behandeling van Beheerszaken (GCBB), volgt fondsen en stichtingen en adviseert over financiële vraagstukken, waaronder vastgoed. Transparantie en zorgvuldigheid staan hier centraal.

Bestuur, internationaal en oecumene

De Evangelisch-Lutherse Synode is onderdeel van een wereldwijde gemeenschap.

Deze taakgroep onderhoudt de internationale contacten, onder andere met de Lutherse Wereldfederatie, en vertegenwoordigt de synode in de Generale en Kleine Synode van de Protestantse Kerk. Ook oecumenische relaties krijgen hier aandacht.

Samenhang en verantwoordelijkheid

Een belangrijk uitgangspunt van de nieuwe structuur is dat taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden helder zijn belegd. Taakgroepen bereiden voor, de synodale commissie maakt het besluitklaar, de synode besluit en de synodale commissie voert eventueel uit binnen het mandaat dat zij daarvoor krijgt. Zo ontstaat een transparant proces waarin duidelijk is wie waarvoor aan zet is.

Tegelijkertijd blijft ruimte voor ontmoeting, inspiratie en gezamenlijke bezinning. Besturen is geen doel op zich, maar dienstbaar aan het kerk-zijn als lutherse gemeenschap binnen de Protestantse Kerk.

Vooruitkijkend

Met deze nieuwe bestuursstructuur wil de Evangelisch-Lutherse Synode bouwen aan continuïteit en betrokkenheid. Door het werk te verdelen over taakgroepen ontstaat ruimte voor meer mensen om hun talenten in te brengen en wordt het mogelijk om als kleine gemeenschap toch slagvaardig en zichtbaar te zijn.

In *Elkkwartaal* stellen de verschillende taakgroepen zich nader voor, met deze keer de taakgroep Gemeentecontacten. Zo hopen we samen verder vorm te geven aan een lutherse aanwezigheid die geworteld is in traditie en openstaat naar de toekomst.

De Evangelisch-Lutherse Synode 2025-2029

De Evangelisch-Lutherse Synode: hoogste besluitvorming. Werkwijze: taakgroepen bereiden voor, synode besluit, synodale commissie voert uit.

De Synodale Commissie: dagelijks bestuur, uitvoering en samenhang.

Leden: ds. M.E. (Margo) Jonker (president), ds. W.F. (Willy) Metzger (vicepresident), C. (Carry) Nijland (secretaris), H. (Helen) Nagelhout, W. (Wieneke) de Groot.

Taakgroep Identiteit & Inhoud: lutherse traditie, theologie, liturgie.

Leden: Ph. (Philipp) Jäger, ds. W.F. (Willy) Metzger, R. (Rachel) Wardenaar, M. (Rien) Sprong, ds. K. (Kersten) Storch.

Taakgroep Gemeentecontacten: gemeenten, kerkenraden, beroepingswerk

Leden: G. (Bertus) de Keizer, C. (Carry) Nijland, ds. M.E. (Margo) Jonker, M. (Rien) Sprong.

Taakgroep Communicatie: Elkkwartaal, nieuwsbrief, zichtbaarheid.

Leden: ds. E. (Erwin) de Fouw, W. (Wieneke) Groot, C. (Co) Engberts.

Taakgroep Financiën: beheer, fondsen, vastgoed.

Leden: B. (Bart) Lip, J. (Jarne) Vermeer, M. (Marc) Braaksma.

Taakgroep Bestuur, internationaal en oecumene: Protestantse Kerk, Lutherse Wereldfederatie, oecumene.

Leden: B.M. (Bianca) Groen-Gallant, ds. R. (Rianne) Veenstra, ds. S. (Susanne) Freytag, H. (Helen) Nagelhout.

Contact

Het secretariaat van de Evangelisch-Lutherse Synode is bereikbaar via e-mail op ELS@protestantsekerk.nl of per post: Protestantse Kerk in Nederland, t.a.v. de Evangelisch-Lutherse Synode, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht

Een nieuwe lutherse synode

De taakgroep Gemeentecontacten

In juli 2025 trad een nieuwe lutherse synode aan. 18 nieuwe synodeleden zijn inmiddels volop aan de slag – in een nieuwe bestuursstructuur met taakgroepen. Wie zijn zij? Wat motiveert hen en hoe zien zij hun taak in de synode en de toekomst van het lutherse? Deze keer aan het woord: de taakgroep *Gemeentecontacten*.

TEKST: CRISTINA PUMPLUN

Carry Nijland

Is geboren in Deventer, studeerde sociologie in Utrecht en woont nu – na twee jaar in Zuid-Frankrijk en twintig jaar Lochem – alweer ruim drie decennia in Zutphen. Zij heeft gewerkt als secretaresse en runde twaalf jaar een biologische winkel in Lochem. Daarnaast was zij 23 jaar intensief met ontwikkelingswerk voor India bezig. Na het overlijden van haar partner in 2002, studeerde ze Religious Studies aan de Radboud Universiteit in Nijmegen met de richting geestelijk verzorger. Zij geeft parttime begeleiding aan een jongere met een beperking.

Carry is lid van de kerkenraad van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Zutphen en ouderling pastoraat. Sinds juli 2025 is zij scriba van de Synodale Commissie in de lutherse synode. Hiervoor was zij vier jaar (vervangend) lid van die synode. Haar enthousiasme voor de lutherse traditie motiveerde haar om lid van

de synode te zijn. Zij ervaart die traditie als vreugdevol en inspirerend. Zowel de theologie als de muzikale kant spreken haar aan, en ze voelt zich geroepen daar iets van uit te dragen. Ze is één van de docenten van de cursus 'Leren van Luther'. Haar taak in de synode ziet zij als ervaringsdeskundige op velerlei gebied, zowel zakelijk, bestuurlijk als ook filosofisch en theologisch. Ze hoopt zo een creatieve bijdrage te kunnen leveren aan de toekomst van luthers Nederland. De nieuwe bestuursstructuur van de synode is volgens haar een goede zet voor de toekomst, met een mooie spreiding van taken van de synodeleden in de taakgroepen. Er zal intensiever contact zijn, zowel tussen plaatselijke gemeenten alsook met leden van de Synodale Commissie en de taakgroep Gemeentecontacten. Zo wordt bijgedragen aan het goede reilen en zeilen van de gemeenten. *Duurzaam Luthers* heeft volgens Carry veel helderheid gebracht voor ondersteuning aan de gemeenten en voor de toekomst. De bijdrage van de lutherse synode aan het geheel van de Protestantse Kerk ziet Carry vooral in de vertegenwoordiging bij de Generale Synode en de Kleine Synode én in de goede onderlinge contacten en het interkerkelijke gesprek. De nieuwe synode ervaart Carry progressief, betrokken en slagvaardig.

Bertus de Keizer

Is lutheraan van geboorte en komt oorspronkelijk uit Gouda. Na de studie geneeskunde in Utrecht is hij in Tilburg terechtgekomen, waar hij tot aan zijn pensionering als chirurg heeft gewerkt. Wat de kerk betreft

heeft hij zich indertijd aangesloten bij de lutherse gemeente Breda. Bertus is er twaalf jaar lang voorzitter geweest van de kerkenraad en heeft vanuit die rol de vereniging begeleid met de Protestantse Gemeente Breda. Naast zijn werk voor de gemeente in Breda is hij een tijd betrokken geweest bij lutherse gemeente in Middelburg.

Bertus is in de vorige periode (plaatsvervangend) synodelid geweest. In die vier jaar zijn belangrijke dingen in gang gezet die nu voortgezet moet worden: *Duurzaam Luthers* is van de grond gekomen en er zijn aanzetten gegeven voor een nieuwe vorm van werken in de synode met taakgroepen. Hij ziet dat synodeleden nu meer verantwoordelijkheden krijgen en daar is hij enthousiast over. Hij wil zich graag inzetten om het nieuwe systeem te implementeren. Wat zijn eigen taak in de synode betreft gaat het erom kritisch te blijven meedenken met wat op de

agenda staat. Je moet als synodelid zeggen wat je ergens van vindt. Verder gaat het erom dat iedereen meedoet, ook binnen de taakgroep. Wat de toekomst van de lutherse gemeenschap betreft, onderkent hij dat de krimp doorgaat, ook al hebben jongeren de laatste tijd wellicht meer belangstelling voor het geloof. Een paar levensvatbare kernen zullen als volwaardig lutherse gemeenten blijven bestaan, de anderen zullen verdwijnen of opgaan in protestantse gemeenten. Het is daarbij goed als de taakgroepen op de hoogte zijn als er problemen spelen bij gemeenten en daarbij adviseren. Dat is iets anders dan de problemen oplossen: dat moeten de gemeenten zelf doen. Verder is het zaak om zoveel mogelijk luthers erfgoed te behouden of nadrukkelijk in te brengen in de Protestantse Kerk. Daarvoor is *Duurzaam Luthers* belangrijk, want de afspraak dat de lutherse traditie dienstbaar gemaakt wordt voor het geheel van de Protestantse Kerk moet worden nagekomen. Hij wil zich daar graag voor inzetten, met name wat betreft het immaterieel erfgoed. De universitaire opleiding aan de PThU is in dat kader heel belangrijk. De lutherse synode heeft volgens Bertus naast kerkordelijke taken ook tot taak een ontmoetingsplaats te zijn van lutheranen uit het land en vooral het lutherse, a-dogmatische, existentiële vrolijke geluid te laten horen.

Margo Jonker

Komt oorspronkelijk uit Drenthe. Margo heeft gereformeerde roots, die haar dierbaar zijn. Haar eerste standplaats als predikant was Ter Apel, wat spannend werk met zich meebracht vanwege de betrokkenheid bij

vluchtelingen in het AZC aldaar. Daarna volgde de Protestantse Gemeente Zwolle, inclusief de uitdagingen van bezuinigingen en krimp. In 2017 werd zij gevraagd predikant te worden van de lutherse gemeente in Zwolle.

Sinds juli 2025 is zij president van de lutherse synode. Daarvoor was zij drie jaar lang toegevoegd lid van de synode en de Synodale Commissie. Zij is dankbaar dat zij als luthers predikant deel uitmaakt van de plaatselijke gemeente in Zwolle. Dat is voor haar de basis vanwaaruit zij zich inzet voor het landelijk geheel. Zij is blij dat het synodewerk teamwork is en zij samen met Willy Metzger (vice-voorzitter) het voorzitterschap vervult. Je trekt samen voor het geheel. Dat geldt ook voor de kleine lutherse traditie binnen het grote geheel van de Protestantse Kerk. Ook lutherse gemeenten hebben met secularisatie te maken. Men zal kleiner worden en dat is moeilijk, maar de waarde van een (kleine)

lutherse gemeenschap is groot als een plek waar mensen gezien en gekend worden. Het grote kan niet zonder het kleine, en andersom.

Margo ervaart het als essentieel om zorg te dragen voor kleiner wordende (lutherse) gemeenten, want als je geen levende traditie meer hebt, is het moeilijk om het geloof vorm te geven. *Duurzaam Luthers* zal volgens haar een manier van kijken ontwikkelen waar plaatselijke gemeenten iets aan hebben in de komende vijf jaar met het oog op beleid in krimpende gemeenschappen.

Margo ziet het als taak van de synode om verbinding te maken tussen en met lokale lutherse gemeenten, hen te inspireren vanuit het besef dat de gemeenten eigen zeggingskracht hebben. Naar de Protestantse Kerk toe gaat het erom te delen vanuit het kennen. In het delen zit volgens haar de kracht, want men beschouwt de lutherse traditie binnen de Protestantse Kerk als waardevol.

Synodevoorzitter zijn ervaart Margo als een spannende uitdaging. Ze is daarom blij dat de synode als team werkt en zij de verantwoordelijkheid mag delen, zeker ook in het presidium. Iedereen is hard aan het werk en er is veel goodwill in de plaatselijke gemeenten en de classes. Het is voor haar bijzonder dat er altijd weer mensen opstaan die iets willen doen.

Ook Rien Sprong is lid van de taakgroep Gemeentecontacten én de taakgroep Identiteit en Inhoud. Hij kwam al aan het woord in het vorige nummer van Elkkwartaal.

Woord & sacrament: om de dooie dood?

In onze tuin ligt een dood vogeltje. Een van de kinderen komt het opgewonden vertellen. Een paar vriendjes staan intussen vol belangstelling over het lijfje heen gebogen. Er is zoveel nieuw als je jong bent, en alles is interessant. Alles wil je weten.

TEKST: DS. WIM VAN BEEK

O “Is ie dood? Nou kan ie niet meer vliegen, hè. Waarom is ie dood?” Juist het kind beseft en accepteert dat heel veel onbegrijpelijk is.

Voor het dode vogeltje wordt een kuiltje gegraven, achter in de tuin. Ik moet de kinderen weerhouden 't nog even te aaien. Je denkt als volwassene immers eerder aan hygiëne dan aan een soort van afscheid. Later blijkt dat de kinderen bij het begraven van het vogeltje een kruis hebben gemaakt van takjes. Ze hebben zo'n kruis op een graf een keer gezien, dan hoort dat dus zo.

Wie op kinderen let, zal ontdekken dat ze in hun spel heel vaak de ouderen nabootsen: vader en moeder, chauffeur, dokter en juf. Zo leren ze hoe je het moet doen. Hoe het aanvoelt. Hoe het leven is.

En het kan gebeuren dat je kinderen 'begrafenisje' ziet spelen. Ook dat hebben ze gezien of meegemaakt. Door hun spel leren ze en nemen ze het in zich op. Leren omgaan met de dood. De dood niet als iets angstigs of dreigends, maar als iets dat blijkbaar gebeurt. Wel heel verdrietig.

Het valt me steeds weer op hoeveel moeite grote mensen vaak hebben met de dood. Zozeer, dat ze soms zelfs het zwijgen ertoe doen. Over doodgaan praat je niet. Over de dood denk je liever ook maar niet. Je doet net of het jou niet aangaat. Of het jou niet zal raken.

Maar je wéét het wel. Dood heeft te maken met afscheid. Met niet meer kunnen. Met pijnlijk gemis. Met verlamdend verdriet. En soms opluchting, vanwege het einde van een lijdensweg.

Toch maken we wellicht de fout, dat we ons te veel laten leiden door dreigende gevoelens van onmacht. Omdat we het niet begrijpen, zouden we dan maar zwijgen? Omdat er zoveel vragen onbeantwoord blijven, stellen we dus geen vragen meer? Want als er toch geen antwoord is. Alsof je alleen maar iets mag zeggen als je het antwoord hebt.

Ik denk dat het goed is om toch maar met elkaar te spreken over de dood en over jouw dood. Over heel praktische zaken. Maar vooral over je vertrouwen, en over je angst.

We zouden elkaar daarmee erg helpen. We zouden elkaar kunnen leren dat we voor de dooie dood niet bang hoeven te zijn.

We vertellen elkaar zelfs het verhaal van Pasen. Jezus is dood en begraven. Einde van een levensverhaal. En dan ... Wat er dan gebeurt begrijp ik eigenlijk nog steeds niet. Ik troost me

maar met de gedachte dat de mensen die het allemaal zelf meemaakten, ook met stomheid geslagen zijn.

Nee, geen van de evangeliën vertelt hoe dat in z'n werk ging. Het hoe en wie en wat en waar wordt overgeslagen. Maar dát deze Messias nog steeds een levende werkelijkheid is, daarmee gaat het verhaal wél verder. En heel af en toe ervaar ik inderdaad zijn levende aanwezigheid. Toen ik in de put zat, en iemand z'n arm om me heensloeg. Toen ik dat kind in de kring dat stukje brood gaf. Toen we uitgepraat waren, en de stilte gevuld werd met Gods aanwezigheid.

Ons kind speelt weer met een vriendje in de tuin. En dan komen ze weer opgewonden binnen. Papa, ik heb weer een vogel gezien. Precies daar waar we hem begraven hebben. Is ie weer levend geworden? Of zou dat z'n kind zijn?

De commissie Liturgie & Kerkmuziek en de *Liturgische Impulsen*

Veel lutheranen verwijzen als eerste naar de lutherse liturgie wanneer hen wordt gevraagd naar het onderscheid tussen lutheranen en andere protestanten. Lutheranen houden van 'hun liturgie' als iets dat vertrouwd is en hen kenmerkt. Ds. Hans Günther omschreef liturgie als een 'huis om in te wonen'. Een ander aspect, dat niet meteen wordt genoemd maar wel opvalt, is de aandacht voor kerkmuziek binnen de lutherse traditie.

TEKST: DS. SUSANNE FREYTAG EN JEROEN DE HAAN, *Commissie Liturgie & Kerkmuziek*

Commissie van de synode

Het is dus niet voor niets dat de Evangelisch-Lutherse Synode in haar huishoudelijke regeling heeft vastgelegd dat er altijd een commissie voor Liturgie & Kerkmuziek is. En toch had de synode de eerste tien jaar na de totstandkoming van de Protestantse Kerk die commissie alleen nog in naam. Zij leed in die jaren een slapend bestaan. In 2014 werd de commissie op verzoek van de synode weer tot leven geroepen. Kerkmusicus Gerrit Baas ging op zoek naar nieuwe leden die in het najaar werden geïnstalleerd. Wat merkt u nu van het bestaan van deze commissie?

Revisie van de liturgie van de hoofddienst

In de eerste jaren is er hard gewerkt aan een revisie van de *Orde van de hoofddienst*. De commissie heeft hiervoor het voorwerk gedaan, is hierover meerdere keren in gesprek met de synode gegaan, totdat in november 2017 de huidige *Orde van de hoofddienst* werd vastgesteld.

Liederen van Luther

In dezelfde periode is er ook gewerkt aan een uitgave van alle liederen van Luther in het Nederlands. Voor sommige liederen en ontbrekende coupletten moesten nog vertalingen worden gemaakt. In 2018 verscheen de uitgave *Alle liederen van Luther. Een levend document*, met daarin opgenomen de gereviseerde *Orde van de hoofddienst*.

Invoering van de gereviseerde liturgie

Werd de gereviseerde liturgie meteen in alle lutherse gemeenten ingevoerd? Nee. Dat is een geleidelijk proces. Elke gemeente kan hierin een eigen afweging maken of, en wanneer ze dit voorstel volgt. Het is waardevol dat de liturgie in hoofdlijnen – met kleine variaties – overal in Nederland hetzelfde en herkenbaar is.

Brochure over de eredienst

In het begin was er alleen een korte uitleg van de wijzigingen in de *Orde van de hoofddienst*. De revisie vormde aanleiding om niet alleen de wijzigingen, maar de hele liturgie op een toegankelijke manier toe te lichten. Dat werd een brochure bedoeld voor kerkgangers, die verscheen in 2023: *De eredienst. Een gang door de liturgie*.

Liturgische Impuls

Hoe kun je informatie en ideeën over liturgie en kerkmuziek aanreiken aan allen die meewerken in een dienst? De commissie kiest ervoor om digitaal te gaan met een *Liturgische Impuls* in de vorm van een e-mailnieuwsbrief met bijlage (voor wie het wil bewaren of printen). Deze verschijnt vier keer per jaar met elke keer een ander thema, zoals Hervormingsdag, Doop van de Heer, Hemelvaart, Eeuwigheidszondag en de Veertigdagentijd. Het thema van iedere uitgave wordt vanuit verschillende invalshoeken belicht en bevat vaak een bespreking van een lied. Geen lange verhandelingen, maar juist korte informatie die soms wat prikkelend tot nadenken over verschillende aspecten van de liturgie en het kerkelijk jaar wil uitnodigen.

Nieuwsgierig?

De *Orde van de hoofddienst* en de brochure *De eredienst: een gang door de liturgie* zijn te vinden op de website van de Protestantse Kerk www.protestantsekerk.nl/luthers en op www.luthersinfo.nl.

De uitgave *Alle liederen van Luther. Een levend document* (2017) is verkrijgbaar bij de Stichting Lutherse Uitgeverij & Boekhandel (SLUB): www.SLUB.nl. De *Liturgische Impuls* ontvangen via e-mail? Meld u aan op: www.luthersinfo.nl. Alle tot nu toe verschenen *Liturgische Impulsen* zijn daar terug te vinden.

De Wartburg: 185 jaar lutherse identiteit in Utrecht

Van het Wees-, Oude Mannen- en Vrouwenhuis op het Domplein naar een modern woonzorgcentrum

Hoe vier je een 185e verjaardag? Dat was de vraag in aanloop naar 10 januari van dit jaar, waarop De Wartburg – het van oorsprong evangelisch-lutherse woonzorgcentrum in Oog en Al te Utrecht – dit bijzondere jubileum mocht vieren.

TEKST: **DS. KERSTEN STORCH**, predikant-geestelijk verzorger in de Wartburg (Utrecht) - BEELD: **AART SLIEDRECHT**

Nu is er in de Wartburg wel wat deskundigheid aanwezig wat het vieren van hoge verjaardagen betreft. Zo mochten we dit jaar ook al de 104e verjaardag van onze oudste bewoner vieren. De gemeente Utrecht stuurde bloemen en een fanfare, de familie organiseerde een mooi feestje met koffie en gebak voor iedereen en een bevlogen jonge pianist schreef een heus levenslied voor de jarige. En de opgewekte jubilaris genoot trots en dankbaar van dit alles.

De lutherse identiteit zichtbaar maken

Muziek, gezelligheid, terug- maar ook vooruitkijken – dat zijn goede ingrediënten voor zo'n bijzonder verjaardagsfeest van de Wartburg. En het moest daarbij vooral erom gaan de lutherse identiteit van dit huis opnieuw zichtbaar en ervaarbaar te maken, ook al is de Wartburg sinds 2002 niet meer in luthers beheer. Het is vandaag één van de 17 locaties van de stichting AxionContinu waar zorg aan

vooral ouderen wordt verleend. Maar de lutherse identiteit van de Wartburg wordt nog steeds erkend door deze stichting. Het 185e jubileum was een uitstekende gelegenheid om iets daarvan te laten zien en te tonen wat deze identiteit inhoudt en van welke toegevoegde waarde ze tot op heden voor de zorgverlening en voor de bewoners en de medewerkers van de Wartburg is.

Dat een zorglocatie elk jaar haar verjaardag viert is op zich al heel bijzonder. Dit heeft de Wartburg te danken aan één van haar stichters, Johan Pieter van Dorsselen. Dit kapitaalkrachtige lid van de Utrechtse lutherse gemeente en kerkenraad riep op de middag van 10 januari 1841 een extra vergadering van de kerkenraad bijeen om aan de verzamelde heren (!) te vertellen dat hij een huis aan het Domplein had gekocht dat hij aan de lutherse gemeente wilde schenken, zodat daar het al langer geplande Wees-, Oude Mannen- en Vrouwenhuis zou kunnen worden opgericht.

Aan die schenking waren wel wat voorwaarden verbonden die door een notaris op schrift werden gezet. Zo bestemde de heer van Dorssele onder meer dat elk jaar op 10 januari het moment van de stichting van het wees- en bejaardenhuis dankbaar herdacht zou moeten worden. De wijze waarop deze herdenking moest gebeuren, werd als volgt beschreven:

'Het bestuur moest er een goede gewoonte van maken op 10 januari de bewoners van het huis te trakteren op een ontbijt van koffie en versgebakken witbrood, én een warme maaltijd met gebraden vlees, grauwe erwten en rijstepap.' Of de vrijgevege stichter zich kon voorstellen dat dit ook 185 jaar later daadwerkelijk nog zou gebeuren, weten we niet. Maar het gebeurt wel! En zo zaten ook dit jaar weer bewoners en medewerkers in het restaurant van de Wartburg, genaamd 'de Palas', wat verwijst naar het oudste gedeelte van de Wartburg in Duitsland. Er werd een warme feestmaaltijd geserveerd, inmiddels aangevuld met verschillende stampotten en worstjes.

Katharina Zimmerman trakteert

Er waren, zoals dat inmiddels ook al lang een 'goede gewoonte' is, bestuursleden van AxionContinu en vertegenwoordigers van de lutherse gemeente en de Dr. Oudendalstichting aanwezig. Dit jaar kwam er ook nog een speciale verrassingsgast binnen: de echtgenote van dominee Johannes Decker Zimmerman in levenden lijve die zich als 'Katharina Zimmerman' voorstelde – een knipoog naar Katharina van Bora. Haar man was als dominee van de lutherse gemeente Utrecht in 1841 eveneens betrokken bij de oprichting van het Wees-, Oude Mannen- en Vrouwenhuis dat de historische voorloper van de huidige Wartburg was. En nu, 185 jaar later, kwam zijn vrouw vertellen wat er toen toch allemaal was gebeurd – want zij had het zien gebeuren!

Het was een even vermakelijk als informatief verhaal dat Katharina Zimmerman met de verjaardagsgasten deelde. Daarbij maakte zij ook duidelijk dat vanaf het begin van de geschiedenis van de lutherse ouderenzorg vrouwen een belangrijke rol hadden gespeeld. Zo vertelde zij onder meer over de toen in heel Nederland bekende dichteres Petronella Moens die voor het openingsdiner van het wees- en bejaardenhuis aan het Domplein een ware lofzang op de regenten had geschreven, hoewel zij zelf voor het diner niet eens was uitgenodigd. Ds. Zimmerman droeg daarom haar lofzang op de stichters en bestuurders voor. Katharina Zimmerman trakteerde de verjaardagsgasten van nu op een proeve daaruit:

*Hier zal de grijsheid weltevreden,
Aan 't einde van haar kronkelpaân
Den dag zien op en ondergaan.
Hier zal genot en rust haar 't matte hart verkwikken;
Hier dankt zij tot haar laatste stond
Beschermers! u, met hart en mond,
En, biddend om uw heil, geeft zij de laatste snikken.*

Vandaag de dag kunnen noch de bewoners noch de bestuurders zich volledig in dit gedicht herkennen. Maar redenen voor dankbaarheid ten aanzien van zulk een lange geschiedenis zijn er wel degelijk. Dat het daarbij ook steeds weer belangrijk was en is dat betrokken mensen met een visie, met passie voor de zorg en met kennis en

kunde aan het roer van de Wartburg stonden en staan zal niemand ontkennen. Maar aan de dankbaarheid werd nu – op goed lutherse manier – vooral uitdrukking gegeven in en met de feestelijke zondagse kerkdienst in de kapel van de Wartburg. Dat daarin niet alleen mooie woorden klonken maar vooral veel muziek en zang, dat brood en wijn werden gedeeld en talrijke gasten (waaronder één van de raden van bestuur van AxionContinu) daarvan deel uitmaakten, was en is in het kader van de lutherse identiteit van de Wartburg een vanzelfsprekendheid.

Gemeenschap in verbondenheid

Maar het feestvieren was daarmee nog niet afgelopen. In de middag zat de kapel opnieuw vol met bezoekers van binnen en buiten de Wartburg. Deze keer niet voor nóg een kerkdienst, maar om zich op een andere manier mee te laten nemen in de verbinding van leven, geloof en muziek die zo kenmerkend is voor de lutherse traditie. Het Theater van de Heelheid deed dat met de muziektheater-vertelling 'Bach Luther Cellosuites'. Het wist daarmee de hele bandbreedte van bezoekers te boeien – van mensen met dementie tot en met historisch en/of muzikaal en theologisch geïnteresseerden – en daardoor ook gemeenschap en verbondenheid te stichten.

Verbonden verleden

Er was verbondenheid voelbaar tussen verleden en heden, tussen mensen hier en nu en in het verleden. Met dit weekend konden zij opnieuw ervaren dat zij zelf deel uitmaken van een geschiedenis die betekenis heeft en geeft voor het heden en voor de toekomst, en die steeds weer opnieuw identiteit kan stichten. Identiteit – lutherse identiteit. Niet in de zin van een star en onveranderbaar construct, maar als een identiteit die stoelt op de vrijheid én op de verantwoordelijkheid om wat de lutherse traditie bevat steeds weer te onderzoeken en het goede te bewaren. Dit iedere keer weer te benoemen en ervaarbaar te maken is onder meer de taak van de geestelijk verzorger van de Wartburg. En dat gebeurt samen met anderen en ten bate van allen die zich met de Wartburg verbonden weten, er wonen, werken of kerken.

Tot inkeer komen – een weg om te gaan

Vanaf dat moment begon Jezus zijn verkondiging. 'Kom tot inkeer,' zei Hij, 'want het koninkrijk van de hemel is nabij!' [18] Toen Hij langs het meer liep, zag Hij twee broers, Simon, die Petrus genoemd wordt, en zijn broer Andreas. Ze wierpen hun net uit in het meer, het waren vissers. [19] Hij zei tegen hen: 'Kom, volg Mij, Ik zal van jullie vissers van mensen maken.' [20] Ze lieten meteen hun netten achter en volgden Hem.

TEKST: DS. WILLY METZGER, vicepresident Evangelisch-Lutherse Synode

Zowel bij Matteüs als bij Marcus begint Jezus' 'eigen' verkondiging met deze roep tot inkeer en de verwijzing naar dat visioen, naar deze visie waarvoor hij leefde: het nabijkomen van Gods koninkrijk. Bij deze nabijheid van Gods koninkrijk hoort een betrokken zijn, in het hier en nu, bij wat Gods bedoeling is met ons mensen.

Hoe vastgeroest situaties ook kunnen zijn, in het licht van Gods koninkrijk is er geduld en ruimte voor nieuwe, andere mogelijkheden. Durven en kunnen wij die elkaar gunnen? Hebben we genoeg verbondenheid om ook samen te kijken naar de materiële kanten die zo'n verbondenheid met zich meebrengt?

'Kom tot inkeer', roept Jezus ons dus als eerste boodschap toe. Maar wat is dat eigenlijk, 'tot inkeer komen', of zoals in andere vertalingen waar we horen 'bekeer je'.

Voor Luther was dit 'tot inkeer komen' een van zijn prachtige ontdekkingen

toen hij leerde om de Bijbel in de grondtekst in het Grieks of in het Hebreeuws te lezen en vandaaruit te vertalen. In het Latijn, de taal van kerk en de geleerden van zijn tijd staat er *paenitentiam agite* (boetedoen), terwijl in het Grieks staat *metanoia* (omkeer, inkeer).

Innerlijke omkeer

In zijn voorwoord tot zijn eerste vertaling van het hele Nieuwe Testament, die hij op de Wartburg maakte, schreef hij: 'Ik heb vaak gezegd dat het Griekse woord 'metanoia' (omkeren, bekeren) niet 'paenitentia' betekent, zoals men dat in de Latijnse kerk tot nu toe begreep, maar eigenlijk een verandering van gezindheid, een innerlijke omkeer.' Deze roep tot omkeer heeft vanuit dit inzicht niet meer te maken met een straf- en regelsysteem van schuld en boete, maar heeft allereerst te maken met een andere geest, met een andere *mindset* en daarmee verbonden een andere levenshouding.

Werkelijke verandering

Luther gaat in mijn ogen verrijkend zoeken naar het punt waar werkelijke verandering bij ons mensen begint. Dat is voor hem het hart van de mens, de plaats waar de lef, de moed zit om iets anders te kunnen doen. Daar in Galilea, aan de rand van de toenmalige samenleving begon Jezus

met zijn roep om de mensen erbij te trekken, bij zijn weg van het opnieuw en in een ander licht zetten van onze wereld, van ons samenleven. Het is een weg van zoeken en wijzen om gemeenschappen van delenden te worden en te zijn.

Een roep en een opdracht die begint met deze inkeer, die mij zeker niet overbodig lijkt in deze steeds rarer wordende tijd met een door machtigen tentoongespreide tijdsgeest gericht op meer en meer 'hebben' en meer en meer bezit, terwijl de kloof tussen arm en rijk alleen maar groter wordt.

Heroriëntatie

Niet alleen in het grote wereldgebeuren is deze heroriëntatie nodig, ook voor ons als mensen die met levende lutherse gemeenschappen en de lutherse traditie hier in Nederland verbonden zijn is deze belangrijk. Met welke visie en met welke krachten kunnen wij de komende jaren aan deze roep gehoor blijven geven in de keuzes die we mogen en ook moeten maken in onze weg om Christus te volgen. Jezus wil niet alleen gaan, maar samen met andere mensen, met ons mensen tot op heden. Hij roept zijn leerlingen om met hem mee te gaan en blijft hopen dat wij die roep horen en doorvertalen naar ons leven. Wie weet wat wij daarin samen nog voor moois tegen kunnen komen op deze weg.

Vrouwenverenigingendag in het Luther Museum

Bij de voorbereidingen van de tentoonstelling 'De vele gezichten van Katharina von Bora' in het Luther Museum Amsterdam werden we benaderd door collectieonderzoeker Inge Weustink met de vraag of wij misschien ook materiaal hadden dat zou passen in de tentoonstelling. Een zoektocht leidde tot een mooie bijdrage en een verdieping van ons contact met het museum.

TEKST EN BEELD: HELENA AXLER

In het kader van de tentoonstelling had de staf ook het idee om samen met de NLVB een Vrouwenverenigingendag te organiseren. Na de opening van de tentoonstelling zijn we aan het werk gegaan. Het werd 7 januari. Er kwamen veel aanmeldingen binnen, maar helaas speelde het weer niet mee! Sneeuw, gladheid, NS-perikelen rond Amsterdam en de waarschuwing om niet de weg op te gaan. We moesten het evenement helaas afblazen. Maar: er kwam een nieuwe datum: 21 januari! Er was een mooie opkomst, met 30 vrouwen en 2 mannen! Rachel Wardenaar opende als dagvoorzitter en gaf iedereen de gelegenheid zich voor te stellen. De meeste aanwezigen waren lutheraan, maar er waren ook vertegenwoordigsters van andere vrouwenorganisaties. Het was waardevol om elkaar te leren kennen en te horen waar deze groepen voor staan en wat ze doen.

Vrouwen én mannen

Rachel nodigde ons vervolgens uit om te gaan staan als we het eens waren met de stelling: 'Het is in deze tijd noodzakelijk dat vrouwen zich verenigen.' Velen gingen staan en konden de noodzaak daarvan goed motiveren. Bijzonder was ook de motivatie van degenen die bleven zitten: niet alleen vrouwen moeten zich verenigen, maar vrouwen én mannen, de zachte kracht moet ingezet worden in deze heftige, agressieve tijd.

Tentoonstelling met bier

We vervolgden het programma in drie groepen, met namen van vrouwen uit de Reformatie: Reinhardt, Von Bora en Torel. Er was een rondleiding door de tentoonstelling door Inge Weustink, die de deze heeft samengesteld. De twee andere groepen trokken zich terug in de regenten- en regentessenkamer voor een proeverij van Lutherbier en Katharinabock. Bij het Lutherbier werden vijf stellingen besproken en bij de Katharinabock werd verteld over de totstandkoming van dit bier door Andreas Wöhle. Dit verhaal is ook te lezen via luther-bier.nl/verhaal.

Gaandeweg leerden we Katharina beter kennen. Weggelopen non? Ja, als kind van zes aan God toevertrouwd en naar het klooster gebracht, als 24-jarige met een groep andere nonnen ontsnapt, eigenlijk te oud om nog aan de man te komen. Uiteindelijk werd zij Luthers vrouw en werd het Zwarte Klooster omgetoverd tot een bloeiend centrum van ontmoeting, wetenschap, gemeenschapsleven tijdens de Reformatie. Ze maakte haar eigen keuzes en runde het klooster, inclusief personeel, land, visvijver, veestapel, moestuin én brouwerij. Dit alles in onzekere tijden, naast Luther, die soms voor zijn leven moest vrez en een hele tijd van huis was.

Meer weten over Katharina von Bora?

Sieth Delhaas schreef: *Een protestantse non. Katharina von Bora* (alleen tweedehands verkrijgbaar). *De vele gezichten van Katharina von Bora*, het boek bij de tentoonstelling, is verkrijgbaar bij het Luther Museum en de SLUB.

Cristina Pumplun neemt afscheid van de Amsterdamse Westerkerk

Met de Bachcantate *'Wär Gott nicht mit uns diese Zeit'*

Aan het begin van haar afscheidsdienst op 25 januari in een bomvolle Westerkerk riep Cristina de kinderen, op pad naar hun nevendienst, even bij zich. "Vinden jullie weleens iets spannend?", vroeg ze. Ze refereerde aan dingen op school of thuis, of voor een wedstrijd. Er waren instemmende reacties. "Nou, weet je wat ik nu een beetje spannend vind? Deze dienst. Ik heb dit al heel vaak gedaan, maar deze dienst is hier mijn laatste keer." De kinderen knikten begripvol en ter bemoediging: "U mag mijn knuffel wel hebben", zei de een. "Die van mij ook", zei een ander.

TEKST: ALMA EVENHUIS

Als missionair vicaris van de Westerkerk in Amsterdam verzorgde Cristina Pumplun de externe presentatie, het 'buitenwerk van de kerk in de stad', op het raakvlak van geloof, theologie en cultuur. Ze werkte nauw samen met de vaste predikant van de Wester, ds. Herman Koetsveld. Op haar werkplek, een schitterende ruimte bóven de grote kerkzaal, met uitzicht op de gracht en het Anne Frankhuis (inclusief de rijen toeristen) en een plafond met oorspronkelijke balken, sprak *Elkkwartaal* eerder met haar.

Ze voelde zich gezegend met deze werkplek in de grootste protestantse kerk die begin 17e eeuw, in opdracht van het stadsbestuur, werd gebouwd.

Protestantse kathedraal de Wester werd een 'eigen huis'

Tijdens haar studie in Amsterdam was ze onder de indruk van de kerkelijke diversiteit. Zondags kerkte ze steeds ergens anders, met een voorliefde voor de Engelse kerk, de Oude Lutherse Kerk, de rooms-katholieke Krijtberg en de Westerkerk. In die laatste werd ze vrijwilliger en rolde zo de gemeente in. De maandelijkse Bachcantatediensten bezocht ze graag en als kerkenraadslid was ze twaalf jaar diaken. Ze trouwde er met haar studiegenoot en hun dochter werd er later gedoopt. Ze werkte bij de Faculteit Katholieke Theologie (Universiteit Tilburg) en studeerde

daarnaast theologie. Voor een protestantse 'kathedraal' als de Wester en het werk van de kerk werd de PR (*public relations*) steeds belangrijker. Zo kon ze in 'eigen huis' gaan werken: "Zorgen dat de kerk tijdens de openstelling ook echt kerk is, een plek waar mensen de nabijheid van de Eeuwige kunnen ervaren. En naar buiten laten weten wat we allemaal doen als kerk in de stad".

Verbonden met 'het lutherse'

De verbondenheid met het lutherse was voor haar ook belangrijk. "Ik merkte tijdens mijn predikantsstage bij de Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam, dat ik me echt thuis voelde in de lutherse liturgie en de gang die wij door de dienst heen maken – van het confiteor, dan het zingend begin met Kyrie en Gloria, het staan bij het evangelie, het Halleluja en de gezongen laatste regels van het Onze Vader." Ze denkt dat ze, wat betreft de preek, niet echt andere accenten legt in

lutherse gemeenten waar ze voorgaat dan ze elders doet. "Het is altijd zoeken naar een manier om met elkaar, op die bepaalde plek, met die bepaalde bijbeltekst, het leven te bezien vanuit het besef dat de Eeuwige ons nabij is."

Catharina Regina von Greiffenberg

In alles wat Cristina Pumplun zegt klinkt de verbinding met 'taal' door. Niet verwonderlijk want ze studeerde eerst Duitse taal- en letterkunde. Daarbij hoorde een overzichtscollage 16e en 17e eeuwse literatuur. "Het was een aaneenschakeling van mannen, op één vrouw na: Catharina Regina von Greiffenberg. Op deze lutherse dichteres wilde ik promoveren." Von Greiffenberg (1633-1694) woonde aanvankelijk in Neder-Oostenrijk en verhuisde later vanwege haar lutherse geloof naar Neurenberg. Naast religieuze poëzie schreef ze een omvangrijk proza over het leven van Jezus. Ze was een woordkunstenaar, scherpzinnige metaforen waren haar specialiteit. Cristina promoveerde op de betekenis van de licht-, water- en vuurmetaforiek in de meditatie over de geboorte van Jezus. "Het was toen niet aan mij om als letterkundige uitspraken te doen over de (lutherse) theologie in haar werk. Maar nu zie ik dat wel: hoe zij Christus aanwezig ervaart in de schepping en die aanwezigheid ook verwoordt in haar woordkunst."

Wär en war – de Umlaut op de a maakt een wézenlijk verschil

Cristina's taligheid klinkt ook door in de overdenking tijdens de cantatedienst. Hierin reflecteert ze uitvoerig op de betekenis van de betreffende cantate bij deze dienst. Als ze de afgelopen jaren voorging in een cantatedienst, liet de titel van de betreffende cantate haar wekenlang niet los. Deze keer was dat zeker zo. Ze sprak over de indruk die 'Wär Gott nicht mit uns diese Zeit' (BWV 14) op haar maakte – al was het maar omdat de aankondigingen daarvan overal rond de Wester in lichtblauwe letters zo zichtbaar waren in de publieke ruimte. "Het was als het ware een begeleidend en betekenisvol continuo bij mijn werkzame doen en laten dat nu zo in het teken staat van afronden en afscheid nemen."

'Wär Gott nicht mit uns...' wat, als God niet met ons zou zijn in deze tijd? "Het is een indringende gedachte en suggestie dat het zo zou kunnen zijn dat God *niet* met ons is in deze of welke tijd ook. Dat wij, onze wereld enkel aan zichzelf zijn overgeleverd. In het Duits is er maar weinig voor nodig om dat niet alleen te suggereren maar nadrukkelijk zo te zeggen. Als je de Umlaut op die *a* weglaat en de volgorde van de twee woorden aanpast, staat er: 'Gott *war* nicht mit uns diese Zeit'. Hoe rijk toch een taal waarin twee puntjes zo'n groot inhoudelijk verschil kunnen duiden ...

Cantatedienst met doelzak

De cantatediensten, ooit door de toenmalige predikant van de Westerkerk ds. Henny Visser begonnen als namiddagdienst in de hervormde traditie, zijn tot vandaag liturgisch tamelijk sober en de Westerkerk-gemeente houdt wat de liturgie betreft graag vast aan wat vertrouwd is. "Heel graag" zei Cristina eerder, "zou ik een echte cantatedienst houden zoals dat bij Bach gebeurde. Door de cantate meer in te bedden in de Orde van de evangelisch-lutherse eredienst, met deze ingetogen en tegelijk zinderende afscheidsdienst." Zo schreed aan het slot, refererend aan Cristina's innige liefde voor Schotland, een doelzakspeler plechtig door het middenpad, richting altaar waar Cristina hem stralend begroette. Tot

groot genoeg van de gemeente, minder tot genoeg van een toegewijde (lutherse) collega-predikant die sputterde: "dit hoort helemaal niet in de liturgie." Nee, niet tot de formele eredienst-liturgie, maar wel bij die van Cristina op deze speciale zondag.

Afscheid en verder

"Absoluut geen toespraken na afloop van de dienst!", zo liet Cristina betrokkenen en collega's weten. Wel sprak collega Herman Koetsveld haar warm en persoonlijk toe, mede namens de gemeente, collega's en de jarenlange goede samenwerking. En in een door hem geschreven persoonlijk afscheidslied benadrukte hij het werk in vele projecten van Cristina Pumplun. Met dit lied werd zij uit volle borst toegezongen door de hele aanwezige gemeente.

Nu ze afscheid neemt van haar huidig werkgebied, kijkt Cristina plezierig uit naar wat er op haar terrein komt als (gast)voorganger in het land, een functie die ze al langere tijd vervult. Bovendien vult ze al geruime tijd onze *Elkkwartaal* redactie aan als zeer gewaardeerd secretaris, auteur en collega.

Deze 620e cantatedienst in de Westerkerk kwam tot stand met medewerking van:

*Dr. Cristina Pumplun en ds. Herman Koetsveld
Evan Bogerd (organist)
Westerkerkkoor, ensemble 't Kabinet en solisten,
o.l.v. Gilles Michels*

Høsttakkefest en een sportkapel

Een dansende Jezus afgebeeld in een lutherse kerk: hoe vaak heeft u die aangetroffen? Ik trof het voor het eerst aan in de Evangelisch-Lutherse Bekkelaget Kirke in Oslo. Het verraste mij en maakte me nieuwsgierig naar meer. En laat dat nou juist het doel zijn van mijn reis. Afgelopen oktober 2025 reisde ik af naar Kongsberg en Oslo in Noorwegen om mij onder te dompelen in de Noorse lutherse kerk.

TEKST EN BEELD: TAMAR KARMAN, *interim-pastor Grote Kerk Weesp en geestelijk verzorger*

Ik kwam daar terecht door een ontmoeting met een lutherse predikant twee jaar eerder in Gouda. Wij troffen elkaar bij een borrel op Kaarsjesavond, een moment waarop zusterstad Kongsberg een kerstboom schenkt aan Gouda. Daar trof ik 'prest' Just Salvesen, een lutherse predikant in Kongsberg die ook politiek actief is. Wij spraken die avond over politiek, theologie en onze verschillende tradities. Dat werd de aanleiding om af te reizen naar Noorwegen.

De reis sloot aan bij mijn brede interesse in verschillende christelijke tradities. De oecumene ligt mij na aan het hart. Afgelopen zomer 2025 heb ik mijn master Gemeentepredikant behaald aan de PThU, met extra kennis van de rooms- en oudkatholieke traditie, naast een pre-master in de Oosters-Orthodoxe traditie. En nu leerde ik meer over *Den norske Kirke*.

Kongsberg Kirke

In de eerste week nam priester Salvesen mij mee naar allerlei werkzaamheden van de lutherse kerk in Kongsberg. Hij nam mij mee naar *Kongsberg Kirke*, een grote imposante kerk ooit gebouwd voor de koning van Noorwegen in de 18e eeuw. Fun fact: het Glogerorgel is de enige in zijn soort in heel Scandinavië. We bezochten de Church Office naast deze kerk, waar de priesters samenkomen voor vergaderingen. Daarnaast zit een gebouw voor het jeugdwerk. Elke week komt daar een groep tieners bij elkaar om pizza's te bakken en spelletjes te spelen. Het is mooi om te zien hoe net als in Nederland vrijwilligers en professionals ervoor zorgen dat jong en oud bij de kerk betrokken worden.

Een ander accent

Salvesen is zelf onder meer werkzaam in drie kerkgemeenschappen rond Kongsberg: Hedenstad, Efteløt en Komnes. We bezochten al deze gemeenschappen. Het viel mij op dat het kerkelijke leven er niet zo zichtbaar is op straat. Maar stapt men één van de kerkgebouwen of bijgebouwen in, dan bruist het van het kerkelijk leven. Zo mocht ik aanwezig zijn bij een *baby song* (voor baby's tot 1 jaar) en bij een peuterkerk (kinderen 1-4 jaar). Deze concepten zijn te vergelijken met Kerk op Schoot en Kliederkerk van de Protestantse Kerk. Maar er ligt een ander accent. Waar we binnen de Protestantse Kerk een Bijbelverhaal centraal stellen bij de samenkomsten met kinderen, is dat in de Noorse lutherse kerk niet het geval. Het gaat om ontmoeting van ouders, kinderliedjes aanleren en praten over de opvoeding. Het wordt dus aangeboden vanuit de christelijke traditie, maar veeleer met een pedagogisch, sociaal en opvoedkundig aspect. Zoals één van de ouders aangaf: "Bij een *baby song* ontmoet ik de ouders met wie ik straks ook op het schoolplein sta."

Høsttakkefest: Dankdag op z'n Noors

We bezochten ook organisaties zoals de *Kirkens Bymisjon*, een bergkerk (letterlijk) en een lokale kringloopwinkel vanuit de kerk. De *Kirkens Bymisjon* is een diaconale organisatie die sociaal werk verricht voor verslaafden, ouderenzorg, kindzorg, mentale zorg, etc. In Komnes woonde ik de zondagse eredienst bij: een kleine gemeenschap waar het Høsttakkefest werd gevierd, vergelijkbaar met Dankdag. Fruit, aardappelen en groente waren voor

het altaar neergelegd. In diezelfde dienst werden vier jonge catechisanten (confirmanten) voorgesteld aan de gemeente, die de week erop hun confirmatie zouden doen. Als laatste wisselde ik met de werkgemeenschap van priesters in Kongsberg van gedachte over de Nederlandse en Noorse kerken.

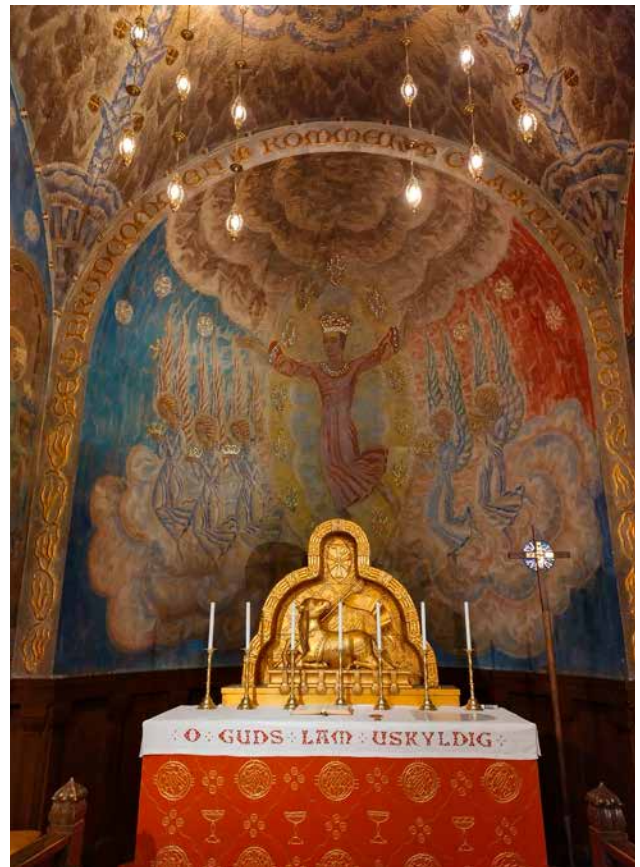

Een dansende Jezus

In de tweede week verbleef ik in Oslo, waar ik *Den norske Kirke* in een grote stadse context heb mogen leren kennen. Ik reisde van kerk naar kerk en naar de universiteit. Ook hier ontmoette ik vele lutherse priesters werkzaam op diverse plekken. Ik raakte wederom onder de indruk van een dienst, dit keer in de Domkirke van Oslo. Tijdens de dienst was er aandacht voor doven en blinden: er was een tolk en de liederen waren ook in braille. Er werd een kindje gedoopt en de eucharistie gevierd. Ik werd mij bewust van mijn eigen protestantse, gereformeerde achtergrond te midden van deze evangelisch-lutherse rituelen en traditie. Waar ik meer gewend ben het accent op Bijbelverhalen en Schriftuitleg te leggen, is hier meer aandacht voor rituelen en symbolen, zoals de dansende Jezus in de Bekkelaget kirke.

Wat mij ook opviel, was dat in alle soorten diensten de priester met zijn rug naar de gemeente staat en het gezicht naar het altaar gericht tijdens liederen en gebeden. Elke priester draagt een witte toga (of albe) en heeft daarin dus niet te kiezen, zoals wij dat in Nederland kennen van predikanten. Daarnaast viel mij op dat *Den norske Kirke* haar christelijke traditie inzet om, naast religieuze activiteiten, sociaal-culturele, opvoedkundige en pedagogische activiteiten te faciliteren zonder religieuze verwijzingen. Natuurlijk is ook in Noorwegen ontkerkelijking aan de gang, maar ik ontdekte dat de Noorse cultuur nog sterk verweven is met de kerkelijke traditie en haar rituelen binnen de kerk.

De reis naar Noorwegen heeft mij nieuwe inzichten gegeven in de wereldwijde evangelisch-lutherse kerk en de Noorse cultuur. Als oecumenisch theoloog ben ik bemoedigd door *Den norske Kirke* om vanuit de christelijke traditie mensen onderweg samen te brengen rond meer dan de Bijbelse verhalen. Al met al kijk ik met groot plezier terug op deze bijzondere reis. En het vuurtje voor de oecumene is alleen maar meer geworden, daarom: tusen takk!

Een luthers kerkfeest in het Heilige Land

Het is deze dagen allesbehalve vanzelfsprekend dat mensen in Israël en de Palestijnse gebieden reden vinden om te vieren. Te veel ellende bepaalt de dagelijkse levenservaring. De beelden vanuit Gaza spreken een heldere en verschrikkelijke taal. Toch zijn er bij alle ellende ook feestmomenten. Momenten die gevierd kunnen en wellicht – juist onder deze omstandigheden – móeten worden: tegen de dagelijkse ellende in!

TEKST EN BEELD: DS. ANDREAS WÖHLE

Een nieuwe bisschop

In de lutherse zusterkerk, de Evangelisch-Lutherse Kerk in Jordanië en het Heilige Land (ELC-JHL), was er kortgeleden zo'n moment. Voor het eerst sinds de oorlog die het land sinds 2023 in zijn greep houdt was het weer mogelijk om Kerstmis met elkaar te vieren. In januari werd bovendien een nieuwe bisschop geïnstalleerd en werd in dankbaarheid afscheid genomen van diens voorganger die met emeritaat ging. Twee uitgelezen momenten van dankbaarheid te midden van ellende!

Warme banden

Sinds jaar en dag hebben wij onze banden met deze Palestijnse lutherse zusterkerk uit de Lutherse Wereldfederatie zorgzaam onderhouden. En daarbij – hoe kan het ook anders in

een kerkelijke familie – lopen de persoonlijke en de 'institutionele' banden zalig mooi door elkaar heen. Onze diaconieën ondersteunen regelmatig projecten van deze kerk die de zorg voor mensen in de regio ten goede komen. Maar we zoeken elkaar ook op, wanneer de lutherse kerkfamilie aldaar iets te vieren (of te treuren) heeft.

We waren als kerk al eerder vertegenwoordigd toen met ds. Sally Azar in het voorjaar van 2023 – wie kon vermoeden wat er in dat jaar in oktober zou gebeuren? – de eerste vrouwelijke predikante ooit in een Palestijnse kerk werd geordineerd. En ook andersom werkte ds. Sally Azar in het verleden mee aan onze Lutheran Summer School in Nederland en bezocht ze het symposium *Theology*

Out of the Box en het daaropvolgende emeritaatsfeest in Amsterdam in het afgelopen najaar (zie het vorige nummer, red.)

Zo krijgen kerkrelaties menselijke 'handen en voeten' en ook 'harten'. En dat is goed zo, want kerk gaat over mensen! Als plaatsvervanger van de (agendatechnisch verhinderde) president van onze lutherse synode mocht ik ter plaatse die 'handen en voeten' zijn.

Een bisschop neemt afscheid

Het afscheid van bisschop Ibrahim Azar werd op 9 januari in Bethlehem gevierd en was een moment van goede woorden en erkenning voor diens lange jaren van trouwe en betrouwbare dienst voor zijn kerk en de kerken wereldwijd. Zijn wijze en behoedzame, maar tegelijk vastbera-

den leiderschap, juist in de moeilijke situatie van deze regio, werd door de vele aanwezige gasten uit de wereldkerk terecht genoemd en geroemd. En, zo hoort dat bij een familiefeest, er werd gezongen, gedanst en gegeten. Een warm bad van kerkelijkheid, verbonden met gevoelens van diepe dankbaarheid. Zo moet kerk zijn!

Fen nieuwe bisschop treedt aan

Twee dagen later was het opnieuw feest – deze keer in Jeruzalem én Bethlehem. Ds. Imad Haddad werd geïnstalleerd als nieuwe bisschop van de kleine lutherse kerk in het Heilige Land. Wat een uitdaging om in moeilijke tijden leiderschap te geven aan een lutherse kerk in deze door oorlog en conflict getergde regio! En opnieuw kwamen gasten – de meesten waren gewoon ‘gebleven’ – vanuit de hele kerkelijke wereldgemeenschap bij elkaar.

Fen bont feest

Het werd een *happening* zoals we dat in onze – ondanks alle liefde voor liturgie – toch wat ingetogen Nederlandse lutherse traditie vermoedelijk niet zouden durven aankleden. Wel honderd predikanten, bisschoppen en aartsbisschoppen, orthodoxe geestelijken van uiteenlopende achtergrond en vertegenwoordigers van andere geloofsgemeenschappen kwamen samen om te vieren. Een bont gezelschap in alle opzichten, ook en vooral in kledij! Een liturgisch feest

met veel muziek, vooraf ingeleid door een heuse fanfare van padvinders met trommen en trompetten. Een viering van wel drie uur, waarbij ook een afvaardiging van onze Protestantse Kerk, die in deze tijd op projectbezoek in de regio was, vertegenwoordigd was.

Vreugde in Bethlehem

Na het liturgische feest was er een naadloze overgang naar het uitgelaten vreugdefeest in Bethlehem, met vele dansende bisschoppen en lekker eten. Ook hierbij klonken opnieuw waardevolle woorden en zegen wensende toespraken, onder meer van de scriba van onze Protestantse Kerk.

Fen tegenstrijdige gewaarwording

Wat blijft hangen van deze ervaring? Buiten de bizarre gewaarwording om dat maar enkele kilometers daarvan dan in Gaza, maar ook elders in de Westbank, mensen geen fatsoenlijk dak boven hun hoofd meer hebben, dagelijks om hun leven moeten vrezén, nachten in de kou en met te weinig voedsel moeten doorbrengen en geen kant op kunnen? Wat blijft er hangen van dit familiefeest? Wellicht dit: Gaza en de Westbank zijn geen ‘ver van ons bed locaties’. Het zijn plekken waar lutheranen, mensen als u en ik, proberen kerk te zijn en te overleven, als mensen. Dit maakt dat elk nieuws over het ellendige conflict ons dichterbij op de huid zou moeten zitten dan het dat door-

gaans doet. En wellicht ook dit: deze kerk kent maar één enkele geordende vrouwelijke predikante. Alle andere collega’s zijn mannen. Nu ben ik er zelf ook een, toch viel het mij weer op, hoe makkelijk ze weer ‘mannen-bondjes’ met elkaar sluiten. Toegegeven, is dit een kleinere zorg dan die om de kerk als geheel en de mensen in de regio. Maar toch, de zorg om wat dit voor het werk en de motivatie van de enige predikante in deze kerk betekent blijft. Met deze mijmering in mijn hoofd verliet ik het land... maar het blijft mij nabij, in gedachten en gebeden. En ook dat is goed zo.

Scan de QR-code voor een sfeerimpressie van de feestvreugde in Bethlehem.

Lof zij God in de hoogste troon

Een bondig en feestelijk lied ter ere van de opgestane Heer

Het lijkt wellicht wat vroeg om in dit maart-nummer al over een Paaslied te schrijven, maar nog voordat het hierop-volgende nummer verschijnt is het allang weer Pasen geweest.

TEKST: JEROEN DE HAAN, *cantor-organist van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Woerden*

Een beknopte levensloop van de dichter

Michael Weiße werd rond 1488 geboren in de Duitse plaats Neiße (thans: Polen) en ging er naar het Pffargymnasium. Later studeerde hij aan de universiteit van Krakau en trad hij toe tot het Franciscaans klooster in Breslau. Omdat hij zich bekeerde tot de leer van Luther werd Weiße er verdreven en daarna opgenomen in de Unität der Böhmschen Brüder. In 1524 stuurde de bisschop van de Boheemse Broeders Weiße naar Luther in Wittenberg om de geloofsopvatting van de Broeders te vergelijken met die van Luther. Hoewel er tussen Luther en de Boheemse Broeders verschil bestond in opvatting, kenden beide stromingen de waarde van het lied in de volkstaal. Ook herkenden zij zich in Johannes Hus: de Boheemse Broeders beschouwden zich als erfgenaam van Hus' gedachtegoed. Luther had grote bewondering voor de Boheemse hoogleraar.

De liedtekst

In de zestiende eeuw was het de bedoeling dat de zingende gemeente zich het geloof te binnen zong. Immers, niet iedereen kon lezen of schrijven. Wie het liedboek openslaat, ziet in lied 619 'slechts' zes strofen staan. Weiße dichtte in een vertellende vorm het Paasverhaal waarbij hij gebruik maakte van teksten zoals de vier Evangelisten deze opschreven. Hiermee sluit Weiße aan bij Luthers opvatting dat bijna elke regel wel op een bijbeltekst is terug te voeren. Telt ons liedboek zes strofen, het origineel kent er twintig!

Vanwege die 'indikking' van de strofen is enerzijds een verhalend karakter

verloren gegaan, anderzijds is hierdoor een Paaslied ontstaan dat kernachtig het verhaal vertelt van dood en opstanding. Op deze manier kunnen we toch nog een beetje met Weiße meezingen. Zingen vanuit een traditie van hen die ons zijn voorgegaan.

Lof zij God in de hoogste troon 619

1 Lof zij God in de hoog-ste troon,
lof zij zijn een-ge-bo-ren Zoon,
die voor ons droeg der zon-de loot.
Hal-le-lu-ja, hal-le-lu-ja,
hal-le-lu-ja!

2 Des morgens op de derde dag,
toen voor het graf de steen nog lag,
verrees de Heer op Gods gezag.
Halleluja, halleluja, halleluja!

3 De engel sprak: Houd moed, vrees niet,
ik ken de bron van uw verdriet:
gij zoekt uw Heer, - Hij is hier niet.
Halleluja, halleluja, halleluja!

4 Hij is verrezen en Hij leeft.
De dood heeft voor het eerst gebeefd.
Kom, zie waar Hij gelegen heeft.
Halleluja, halleluja, halleluja!

5 Nu bidden wij U, Zoon van God,
omdat Gij opstond uit de dood,
geef ons nu uw genade groot,
- halleluja, halleluja, halleluja!

6 opdat wij, vrolijk en bevrijd,
lof zingen in der eeuwigheid
uw lieve naam gebenedijd.
Halleluja, halleluja, halleluja!

tekst Michael Weiße - 'Gelobt sei Gott im höchsten Thron'
vertaling Ad den Besten
melodie Mechtor Vulpus

1077 GETIJDEN VAN HET JAAR - Drie dagen van Pasen

Een paaslach in de melodie?

Bij het lezen van enkele toelichtingen op dit lied, schreef Willem Vogel ooit eens: 'Men heeft gezegd, dat het juichen der melodie in het 'Halleluja' tot een heilig lachen wordt, dat door geen andere paasmelodie is overtroffen.' Hiermee doelde Vogel op de eerste twee 'Halleluja's' zoals die aan het einde van iedere strofe voorkomen. Vanwege het melisme (meerdere noten onder één lettergreep) op de laatste lettergreep ontstaat er een 'ja-ha-ha'. We komen het bijvoorbeeld

ook tegen in de 'halleluja-regels' van het lied 'Christus onze Heer verrees'. Maar, hoe heilig is dat lachen eigenlijk? Het antwoord daarop is te vinden in de Paaslach.

In de Middeleeuwen kende men een bijzondere lach: de paaslach. Dat was een uitbundige lach van het kerkvolk op het hoogfeest van Pasen om wat er door de geestelijkheid op de preekstoel of onder aan de trappen van het altaar werd gezegd. God had de duivel een poets gebakken door Jezus uit de dood op te wekken tot leven. Dat was het lachen, of uitlachen van de duivel, waard. Dat uitdagende doet denken aan 1 Korintiërs 15:55: 'Dood, waar is je overwinning?'

Máár, dat lachen op Pasen liep wat uit de hand. De grappen werden grollen - soms tot aan het obscene toe. Zodoende verbood Paus Clemens X het gebruik van de Paaslach. Ook in de protestantse traditie was de Paaslach niet onbekend; aan het begin van de 16e eeuw kwamen hervormingsgezinden hiertegen in verzet. Desalniettemin haalde in 2018 een Duitse predikant de krant omdat hij in Bremen de Paaslach nieuw leven inblies, waarbij hij zich op de Bijbel beriep.

Tenslotte

Dankzij de vertaling door Ad den Besten is er een bemoedigend en bondig Paaslied ontstaan. Een feestelijk lied om het uit te zingen! De melodie is uitbundig en lichtvoetig tegelijk. Misschien wel een beetje vrolijk ...

Van cantor tot cantorijlid

Op 5 oktober 2025 heeft Gerrit Baas afscheid genomen als cantor van de Maarten Luther cantorij in de Evangelisch-Lutherse gemeente Twente. In september leidde hij de cantorij voor het laatst en in oktober zong hij voor het eerst als 'gewoon' lid van de cantorij mee.

TEKST EN BEELD: INGEBOURG KRIEGSMAN

Op een koude dinsdagmiddag in januari ontmoet ik Gerrit Baas in de Oud-Katholieke Lebuïnskappel in Hengelo. Dit is de plek waar de Lutherse gemeente Twente sinds 2013 iedere eerste zondag van de maand samenkomt voor haar erediensten.

Gerrit Baas is geen onbekende in luthers Nederland. Hij heeft bij veel liederen een cantorijzetting voor drie of vier stemmen gemaakt.

Zijn leven bestaat uit muziek. Als zoon van een gereformeerde predikant kwam hij vanuit zijn geboorteplaats Antwerpen in Hengelo terecht. Toen zijn vader beroepen werd in Sint Annaparochie was Gerrit 18 jaar. Het gezin verhuisde naar het noorden en hij ging blokfluit en schoolmuziek studeren in Leeuwarden. Later studeerde hij kerkmuziek in Tilburg.

Na zijn studie ging hij werken voor de Stichting Overleg Muziekonderwijsinstellingen, de landelijke koepel voor de muziekscholen in Amersfoort. Toen een plaats vrij kwam als directeur van de muziekschool in Borne solliciteerde hij daarnaar, en werd aangenomen.

Naar de lutheranen

Door organist Roel Smit uit Doetinchem kwam hij in contact met de lutheranen op het moment dat hij de gereformeerde kerk wilde verlaten. Na het bijwonen van een paar erediensten was hij om en werd met zijn gezin luthers. Hij was gereformeerd opgevoed met allerlei beperkingen die daar toen bij hoorden en vond de vrijheid bij de lutheranen. Al snel werd hem vanwege zijn muzikale achtergrond gevraagd of hij een cantorij wilde beginnen, er waren al enkele geïnteresseerden.

Er werd gekerkt in de doopsgezinde kerk in Hengelo, later verhuisde men naar de Johanneskerk in Tweekelo. De predikanten Louisa Vos en Jacques Bras hebben ervoor gezorgd dat ze uiteindelijk terechtkwamen in de Lebuïnskappel in Hengelo.

Kerkmuziek

Kerkmuziek zit in zijn genen. Als directeur van de muziekschool kwam hij in contact met diverse mensen die zijn liefde voor kerkmuziek aanwakkerden. Hij werd voorzitter van de Stichting Centrum voor de kerkzang, een oecumensiche stichting, en kwam daardoor in contact met onder andere Joop Boendermaker, Kees van der Horst leden van de lutherse commissie voor de kerkmuziek. Van 1997 tot 2013 was hij preadviseur kerkmuziek van de Evangelisch-Lutherse Synode. In die functie was hij

betrokken bij vergaderingen over kerkmuziek, gaf adviezen aan de synode en droeg bij aan publicaties over luthers muzikaal erfgoed.

Vanaf het verschijnen van het Liedboek in 2013 was er sprake van een Lutherkatern, een los boekje met Lutherliederen dat in het nieuwe liedboek geschoven kon worden. Er is veel over gesproken, maar het katern is nooit breed ingevoerd. Wel verscheen in 2017 de liedbundel 'Liederen van Luther' met alle 37 liederen van Luther op Nederlandse tekst, waaraan hij heeft meegewerkt. Hij was tevens betrokken bij de herziening van de orde van de hoofddienst, waarin tevens de liederen van Luther zijn opgenomen.

Afscheid

Tijdens het liturgische afscheid was hij nog even terug als cantor bij het zingen van 'God be in my head' van John Rutter. Dit lied kreeg op zijn verzoek een plaats in de dienst. Direct na zijn afscheid volgde in dezelfde dienst 'de inleiding in de bediening tot kerkmusicus' van Liga Vilmane-Fioreze die hem heeft opgevolgd als cantor.

Na zijn afscheid als cantor is het rustig geworden. Voorheen schreef hij nog regelmatig antifonen voor zijn cantorij, maar nu zingt hij gewoon de bas-partij.

Nieuwsgierig?

Liga Vilmane-Fioreze is nu de cantor van de Maarten Luther cantorij in Hengelo. Zij komt oorspronkelijk uit Letland maar woont al geruime tijd in Nederland. Zij heeft gestudeerd aan de Latvijas Mūzikas akadēmija.

Cooking Grace

Een lichamelijke toegang tot het denken en spreken over geloof

"Eet wat gaar is, drink wat klaar is, spreek wat waar is ..." (dr. Martinus Luther)

TEKST: DS. ANDREAS WÖHLE - BEELD: CRISTINA PUMPLUN

Het verhaal over 'Cooking Grace' als project en als benadering van het geloofsgesprek begint bij de constatering dat het tegenwoordig ingewikkeld is om een goede taal te vinden om te spreken over wat ons ten diepste raakt. Over wat wij 'geloof' noemen, of de ontmoeting met dat wat ons 'heilig' is. De talen van het dogmatische, de vroomheid, de catechetische zinnnetjes – ze zijn allemaal al eens door de mand gevallen. Daar komt nog bij dat wij allen op verschillende wijze geloven en leven.

Die veelkleurigheid van geloven wordt in onze lutherse traditie van harte omhelsd en vindt haar theologische waardering in de 'onmiddellijkheid van het geloof'. Geloof gebeurt nu eenmaal in de existentiële ontmoeting tussen ieder mens en Christus, in Woord en Sacrament, en daar hoort niemand tussen te komen. Dat was één van de speerpunten van luthers kritiek op de inrichting van de kerk van zijn tijd. De kerk die het leven

en geloven van haar gemeenteleden tot in de meest intieme hoeken was gaan bepalen.

Smaak-taal en geloofstaal

De moeite van het spreken over geloof heeft ook met onze huidige samenleving in Nederland te maken. Uit het gewone gesprek tussen mensen zijn woorden als genade, eeuwigheid of God grotendeels verbannen als ouderwets, stoffig en stroef. Ze zijn voor velen onverstaaanbaar of zelfs ondragelijk geworden. 'Het religieuze' wordt bovendien in de impliciete ideologie van onze samenleving vaak niet meer als één van de (vele) mogelijke perspectieven op een menselijk leven beschouwd, maar als iets dat buiten een 'onpartijdige' kijk op samenleving valt wat de vrijheid in de omgang met elkaar zou inperken of tegenspreken. Daarin toont zich een doorgesloten idee van vrijheid waarin het dogmatisch seculiere zichzelf tot 'neutraal' verklaart en vervolgens uitsluit wat dit tegenspreekt. Dat

zagen we de afgelopen tijd bijvoorbeeld in het politieke gesprek over het al dan niet planmatig rekening houden met ruimte voor kerkgenootschappen bij de opzet van nieuwe stadswijken.

Taal voor geloof vinden

Maar ook binnen onze gemeenten zijn wij, buiten de eredienst, de taal voor geloof in het onderlinge gesprek deels kwijtgeraakt. Dat maakt het delen van geloof en het communiceren daarover moeilijk. Als wij dat toch willen doen, kan het misschien helpen om te spreken over wat ons op een andere wijze raakt: ons smaakvermogen!

Taalbrug

Als we nu eens zoeken naar taal of 'ervarings-bruggen' om te kunnen spreken over wat mooi, goed of lekker is, het hart raakt en ons uittilt boven het dagelijkse en gewone – of omgekeerd. Smaak, etend en drinkend proeven en genieten zijn immers ervaringen met bijbehorende 'talen' en begrippen die mensen wel in gesprek brengen met elkaar. Dat weten we van veel ontspannen momenten aan tafel. Het gesprek over smaak-sensaties kan wellicht ook een 'brug-taal' opleveren om het met elkaar over andersoortige, verheffende of verdiepende levensaspecten te hebben. Over dat wat van oudsher in de geloofstaal wordt geformuleerd.

Smaakverkenningen

Die overwegingen waren uitgangspunt voor de opzet van een veeltal bijeenkomsten en cursussen, zowel in de eigen gemeente als daarbuiten. Zittend rondom de tafel, samen etend en zoekend naar 'smaak-verbeeldingen' van waar het in geloof en kerk over gaat. Ook het programma 'Petrus in het land' besteedde er een uitzending aan.

Iedereen even deskundig

De zoekbeweging naar nieuwe geloofstaal kan in principe twee kanten uitgaan. Het kan een vrij gesprek zijn over verschillende geloofsconcepten en de smaak-associaties die iedereen daarbij heeft. Andersom kan men zich ook een smaakervaring voorstellen en die verbeelden in de vorm van een gerecht of ingrediënten: 'Zó zou genade, hoop, de hemel, of evangelie ... kunnen smaken.' Het moge helder zijn: geen van beide beschrijvingen kan aanspraak maken op exclusiviteit. Er is immers niet één waarheid over hoe mensen geloof ervaren en dus is er ook niet één smaak die dat kan verbeelden. Maar je kunt er wel – al proevend – over in gesprek raken. Wat deze taalkeuze betreft, is iedereen even deskundig.

Een typisch lutherse benadering

Luther had een nadrukkelijk open en niet-ascetische of op onthouding gerichte instelling tegenover de 'dingen van het leven'. Ascese verdacht hij al gauw van verborgen werkgerechtigheid. Hij vermoedde achter de ascetische houding de gedachte dat men daardoor, door zichzelf gerief te ontzeggen, een meer Godwelgevallig leven zou leiden. Dit in tegenstelling tot de door Luther beklemtoonde overtuiging dat het 'God welgevallig zijn' enkel een vraag van Gods genade is: *sola gratia*. Zo vond Luther in alle aspecten van leven (gezondheid, liefde, lichamelijke, eten, drinken), in het aanvaarden en genieten van de geschapen en geschonken geneugten, een kans en taak om juist daarin God te prijzen. Met betrekking tot eten verwoordde hij dit bijvoorbeeld zo: "Als God goede grote snoekbaarzen en goede Rijnwijn schept, dan is het toch ook goed als ik die eet en drink!" En: "Als je met goede vrienden bij goed eten aan tafel zit en je laat het je goed gaan, dan heeft Jezus Christus er vast en zeker niets op tegen. In tegendeel, dan is de zoon van God – onzichtbaar – daarbij aanwezig." Daarmee neem je de menswording van God serieus. Hoe lichamelijker, hoe meer geloof.

Proeven van genade

In de komende nummers van *Elk-kwartaal* delen wij van deze 'smaaktaal-zoektocht', met bijbehorende

recepten. Om te beginnen vragen wij ons af: hoe smaakt genade? In het licht van wat hierboven is genoemd, moge helder zijn dat wat hier volgt een subjectieve beschrijving is. Al is die wel in gesprekken in de gemeente gevormd.

Genade: dit is wat daarbij opkwam. "Daar krijg ik het altijd benauwd van. Het is een opdringerig, moeilijk begrip, dat nederigheid opeist en mij aanpraat dat ik vooral voor van alles en nog wat dankbaar moet zijn." En: "Ik associeer het met vrijheid, met Gods onverdiende liefde waar ik niets voor hoeft te doen." – "Iets ongrijpbaars." – "Dat is het: als ik 's morgens wakker wordt, zomaar." – "Een nieuw begin:

ik mag afstand nemen van alles wat op mij drukt en mag opnieuw ik zijn." – "Het is het vergeven van zonden." – "Het doet mij denken aan de gelijkenis van de verloren en gevonden zoon." – "Iets écht luthers: er is blijheid, ruimte, niet benauwend maar open voor het nieuwe." – "Die heb je al!" – "Is als woord of klank iets dat al zachtheid communiceert, tederheid en voorzichtigheid."

Hoe zou dit moeten smaken? Het antwoord luidde: "licht zout, umami, met een vloeibaar mondgevoel, ook verrassend, niet goed te plaatsen, romig maar niet vet, een proefje en geen hele maaltijd."

Recept van een amuse-gueule: ansjovis-kwartel-ei op kaviaar

Ingrediënten: 12 kwarteleieren, ½ liter natuurazijn, 1 theelepel ansjovispasta, ½ citroen (of citroensap), 1 theelepel mayonaise, kaviaar van forel (rood) en van vliegende vis (groen), Tobiko, kappertjes op steel, takjes dille.

1. Pel de hardgekookte kwarteleieren en leg ze 24 uur in azijn in;
2. Halveer ze, schep de eidooiers eruit;
3. Meng de eidooiers met de ansjovispasta, citroensap en mayonaise tot een smeugige massa. Voeg deze terug in de holte van de eitjes;
4. Maak een bedje van kaviaar of de kuit van forel en Tobiko;
5. Voeg een takje dille erbij en een groot kappertje op steel.

Dranksuggestie: Lutherbier of Katharinabock. Verkrijgbaar in een groot aantal lutherse gemeenten en via luther-bier.nl

Tot rust komen in de beeldentuin in Hoofddorp

In een oude kloostertuin verscheen een prachtige Bijbelse Tuin met meer dan 50 kunstwerken, bomen en planten met een bijbelse symboliek.

TEKST EN BEELD: JANET VAN DIJK

Tijdens een bezoek aan een Bijbelse tuin in Israël dacht pastor Kees van Lent aan de verwaarloosde tuin achter zijn Heilige Joannes de Doperkerk in Hoofddorp: daar kunnen we wat mee. Om de tuin vorm te geven, op een plek waar eerder schapen graasden, werden een professionele tuinarchitect en verschillende kunstenaars in de arm genomen. Het resultaat is een oase van rust om in rond te dwalen, de beelden op je in te laten werken en te genieten van de talrijke bomen, planten en bloemen. Een plek om de drukte van alledag van je af te schudden en tot rust te komen.

De tuin telt meer dan 50 kunstwerken, waarvan de meeste gemaakt zijn door de kunstenaar Karel Gomes: 17 personages, 14 kruiswegstaties en 15 dodendans-beelden. Andere beelden zijn van de hand van beeldhouwer Antoinette Otten. Daarnaast maakten de zusters van het Sint Liobaklooster in Egmond een aantal beelden die de schepping laten zien.

'Meest spirituele plek'

De mensen achter de Bijbelse Tuin timmeren voortdurend aan de weg om het bestaan ervan bekend te maken. Elk beeld uit de tuin is uitgebreid besproken in de Hoofddorpse krant, en KRO-NCRV maakte er een tv-programma over. Verder stonden er artikelen in het *Nederlands Dagblad* en

in verschillende regionale dagbladen. Dat leverde veel bezoekers op. Een paar jaar geleden kreeg de tuin een prijs voor 'de meest spirituele plek van Noord-Holland'.

Groepen vanaf zes personen kunnen tegen een kleine vergoeding een rondleiding in de beeldentuin krijgen. De vrijwillige rondleiders vertellen over de verhalen van de Bijbelse personen in de tuin en staan stil bij hoe de kunstenaar die persoon heeft uitgebeeld. Ook is er aandacht voor waarom het beeld juist op die plek in de tuin staat, want elk beeld is bewust geplaatst. Het is een spel tussen Bijbelverhalen, kunst en natuur. Ook zonder de rondleiding kom je veel over de tuin en de kunstwerken te weten; een groot aantal beelden is voorzien van een QR-code die het verhaal erachter vertelt.

Meer informatie

De tuin achter de Heilige Joannes de Doperkerk aan de Kruisweg 1071 in Hoofddorp is dagelijks geopend van 7.30-20.30 uur. Voor een rondleiding kun je contact opnemen via (023) 563 81 45 of secretariaat@hjoannesdedoper.nl. Meer informatie op: bijbelsetuininhoofddorp.nl.

Kijk voor een uitgebreide beschrijving op petrus.protestantsekerk.nl/series/rondje-om-de-kerk > wandeling: 'Tot rust komen in de Bijbelse beeldentuin'.

De vrouwenkwestie

Onderweg in luthers Letland

Als ik op zaterdag de brug naar Riga oversteeek, komt mij in de oude stad een optocht tegemoet. Ze dragen borden bij zich met 'Jezus is koning!' en 'Jezus houdt van jou'. Ze maken veel herrie. De massa schreeuwt namelijk bij elke stop: "Jezus! Jezus! Jezus!" Het doet pijn aan mijn oren. Ik vlucht snel een winkel in. Het meisje doet de deur achter me dicht om het lawaai buiten te houden.

TEKST EN BEELD: RIANNE VEENSTRA, justitiepredikant en synodelid

De volgende dag kom ik te weten dat het een optocht is die georganiseerd is door de Katholieke Kerk én de Lutherse Kerk van Letland. De Lutherse Kerk van Letland – dat typ ik nu wel, maar er zijn twee verschillende lutherse kerken in Letland. Eén grote, conservatieve, landelijke kerk en één kleinere, progressievere en wereldwijde Letse kerk. Het is de conservatieve kerk die de optocht mee georganiseerd heeft en ze zijn van plan dat maandelijks te doen. Dat er twee lutherse kerken van Letse origine zijn, heeft deels een historische

component. Veel Letse lutheranen raakten na de Tweede Wereldoorlog onder het Sovjetregime op drift. Zo ontstond de Letse Lutherse Kerk in ballingschap. Toen een deel van deze mensen na het Sovjettijdperk terugkeerde in Letland, merkten ze dat hun manier van geloven niet meer paste bij de oude, conservatieve variant. Zij stichtten nieuwe gemeentes in Letland en sloten zich aan bij de Letse Lutherse Kerk in ballingschap, die nu de 'Lutherse Kerk van Letland wereldwijd' heet.

De ordinatie van vrouwen

In de interviews die ik deze week houd, merk ik dat heel veel draait om 'de vrouwenkwestie': mogen vrouwen in het ambt van predikant geordineerd worden of niet? De bisschop van de nationale kerk van dat moment zegt 'nee', de synode is daarin meegegaan en een paar jaar geleden is er zelfs een regel aanvaard dat 'de vrouwenkwestie hiermee van de baan is.' Dat is natuurlijk maar de vraag, zeker als het aan de vrouwen ligt die zich geroepen voelen tot het ambt, waarvan één zelfs hoofd van de theologische faculteit is!

Het zorgde en zorgt nog steeds voor veel verdriet en pijn bij de vrouwen, hoewel ze nu de mogelijkheid gevonden hebben om via de Lutherse Kerk van Letland wereldwijd wel geordineerd te kunnen worden. Eén van de

geïnterviewde vrouwen vertelt hoe dat haar innerlijk veranderde, omdat ze – zo voelde ze dat – nu eindelijk kon antwoorden op haar roeping. Het zijn schrijnende verhalen die ze vertellen. Hoe synodeleden, als het gaat om de vrouw in het ambt, zeggen: "Ja, wij houden van vrouwen. Echt waar. Het is voor hun eigen bestwil dat ze niet in het ambt mogen. Het is te zwaar voor ze." Of: "Stel je voor dat mijn vrouw predikant zou worden. Dan zou het in de preken alleen maar over bloemetjes en koekjes bakken gaan."

Retoriek en propaganda

Er wordt geen open gesprek meer gevoerd over de vrouw in het ambt en wie dat wel zou willen wordt tegengewerkt. De antiwesterse retoriek die daarbij wordt gebruikt is zo uit de propaganda van de Russische media te halen. De vrouwen hebben zich dan ook vaak in de steek gelaten gevoeld. Het werd neergezet als 'hun' probleem. Er waren maar weinig mannen die het aandurfdren solidair te zijn en erover te spreken. Al deze verhalen brengen me weer terug naar waar het allemaal mee begon: die optocht. Het zit me niet lekker. Steeds meer bekruipt me het gevoel dat de "Jezus!" schreeuwende massa wordt ingezet om het maar niet over andere dingen te hoeven hebben. Zoals de vrouwenkwestie.

Uit het Luther Museum

GEMEENSCHAPSDAG TIJDENS HEMELVAART
Hemelvaartsdag is bij uitstek een dag van verbinding: tussen hemel en aarde, tussen verleden en toekomst, en tussen mensen onderling. Precies daarom nodigen wij u uit om Hemelvaart samen te vieren in het Luther Museum. We organiseren een kerkdienst én een gezellige dag waar we samen praten over 'levend luthers erfgoed'. Een dag vol ontmoeting en inspiratie!
We starten om 10.30 uur met de Hemelvaartsdienst – de enige jaarlijkse kerkdienst in het museum – en gaan dan over op een dag vol gesprek en inspiratie. Deze dag draait om participatie. Uw verhalen, herinneringen en ideeën zijn van grote waarde. Doe mee!

Wat is er te beleven?

Tentoonstelling Onder de Zwaan

Ontdek het beste lutherse erfgoed en bijzondere persoonlijke lutherse verhalen uit heel Nederland.

Gemeenschapsdialoog: generaties in gesprek

Lutheranen gaan met elkaar in gesprek over traditie, vernieuwing en de toekomst van de gemeenschap. Van de dialoog wordt een podcast gemaakt.

Luthers Tussen Kunst & Kitsch

Hebt u luthers zilver, een bijzonder boek of een andere lutherse schat uit uw familie? Neem het mee! Experts bekijken uw object, duiden het en gaan er met u over in gesprek. Misschien krijgt uw object wel een plek in het museum!

Sprekende Geschiedenis – doe mee aan Oral History

Durft u achter de microfoon? In een mobiele opnamestudio kunt u een kort interview geven, begeleid door professionals, over wat 'gemeenschap' voor u betekent. Zo wordt uw stem onderdeel van de collectie en blijft uw verhaal bewaard voor de toekomst.

Vieren wat we hebben bereikt

Deze dag presenteren we ook de tussentijdse resultaten van het project Duurzaam Actief Luthers Erfgoed. Directeur Steven van Teeseling en projectleider Lianne Wilhelmus delen de opbrengsten van workshops, interviews, podcasts en ontmoetingen door het land. In het *Toekomstboek* kunnen bezoekers – jong en oud, luthers of geïnteresseerd – hun wensen en ideeën voor de volgende fase van het project opschrijven of tekenen. Zo ontstaat een gezamenlijk statement: het is van waarde luthers te zijn.

Komt u ook?

Hemelvaartsdag is op donderdag 14 mei van 10:30-16:00 uur en wordt een unieke ontmoeting voor de hele lutherse familie in Nederland. Laat uw stem horen, deel uw verhaal en vier met ons het levende lutherse erfgoed!

REIZENDE TENTOONSTELLING *De vele gezichten van Katharina von Bora*

Katharina von Bora werd eeuwenlang vooral 'de vrouw van' Maarten Luther genoemd, maar ze was zoveel meer! De tentoonstelling 'De vele gezichten van Katharina' – die

tot januari te zien was in het Luther Museum – vertelde haar fascinerende verhaal. Hoe haar beeld door de eeuwen heen veranderde – van verleidster tot voorbeeldige huisvrouw tot feministisch icoon. De tentoonstelling is helaas afgelopen. Maar, u kunt deze boeiende presentatie ook in uw eigen kerk ontvangen!

Een reizende presentatie: compact, compleet en makkelijk te plaatsen

Het Luther Museum ontwikkelt een aangepaste, reizende versie van de tentoonstelling. Geen kwetsbare originele objecten, maar twee overzichtelijke kamerschermen vol met foto's, informatie en verdiepende tekst. De schermen zijn eenvoudig te vervoeren en op te stellen, waardoor ze perfect passen in vrijwel elke ruimte. In de uitzending Petrus in het land vertelt samensteller Inge Weustink over de expositie. Het boek van de tentoonstelling is verkrijgbaar bij de Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel (SLUB).

Wordt dit ook uw activiteit?

Wij nodigen lutherse gemeenten van harte uit om zich aan te melden als gastlocatie. Bij voldoende belangstelling zorgt het Luther Museum voor de uitvoering en coördinatie. We vragen u zelf voor het transport en verzekering te zorgen. Een unieke kans om binnen uw gemeenschap een gesprek op gang te brengen over geschiedenis, geloof, en de rol van vrouwen. Vrijwillige bijdragen voor de realisatie zijn uiteraard welkom.

Actueel werk van Oxiea Villamonte

Fotograaf Oxiea Villamonte vertaalde de thematiek van Katharina naar de actualiteit met persoonlijke portretten over de rol en het zelfbeeld van jonge vrouwen vandaag de dag. De fotoserie reist na het Luther Museum door naar het Academiehuis in de Grote Kerk van Zwolle (t/m 8 april) en daarna naar de lutherse gemeente in Leeuwarden (juli tot september). Verdere boekingen zijn mogelijk.

Deelnemen?

Stuur een e-mail naar info@luthermuseum.nl. Vermeld daarbij uw naam, organisatie en de gewenste periode van aanvraag.

BACHWEEK 2026: EEN NIEUW GELUID

De derde editie van de Bachweek staat voor de deur! Van 8 t/m 14 juni laat het Luther Museum naast de grote lutheraan Johann Sebastian Bach ook minder gehoorde stemmen klinken. Dit jaar staan vrouwelijke componisten centraal: soms verrassend eigentijds, soms ouder dan Bach zelf. Veel van deze muziek was zelden eerder te horen. Vanuit de inspiratie van Bach klinkt zo een nieuw geluid, geworteld in traditie, maar gericht op vandaag.

Verrijkend luisteren

Met de Bachweek zoekt het Luther Museum bewust de spanning op tussen oud en nieuw. Niet om het verleden te bewaren als iets afgeronds, maar om het telkens opnieuw te

laten spreken. Dat klinkt door in de muziekprogrammering. Artistiek leider Diet Tilanus: “Bachs muziek is tijdloos, maar het verhaal van de klassieke muziek is onvolledig. Generaties vrouwelijke componisten zijn overschaduwd, hun talent ondermijnd door maatschappelijke conventies.” Dat besef vormt de rode draad door het programma. Niet als correctie achteraf, maar als een wezenlijke verrijking van hoe we luisteren.

De troost van Bach

De Bachweek wordt geopend door remonstrants predikant Joost Röselaers, die spreekt over de troost die Bach kan bieden: als bron van geestelijke verdieping én van kritisch gesprek. Het begin van een muzikale reis waarin bekende werken van Bach worden omringd door stemmen die te lang ongehoord zijn gebleven. In intieme concerten klinkt muziek van Barbara Strozzi, die al cantates en aria's schreef vóór Bach werd geboren en meer publiceerde dan menig mannelijke tijdgenoot. Ook het werk van Clara Schumann en Rebecca Clarke laat horen hoe rijk en expressief deze traditie is. Hun muziek blijkt geen voetnoot, maar een onmisbare schakel in het grotere verhaal.

Bach in de Hortus Botanicus

De Bachweek beweegt zich letterlijk en figuurlijk buiten de gebaande paden. In de Hortus Botanicus, tegenover het museum, klinkt een pop-upconcert waarin buurtbewoners en bezoekers elkaar ontmoeten. Later in de week spelen jonge musici een centrale rol: het Nederlands Jeugd Strijk Orkest werkt samen met het Klif Kwartet aan een programma

waarin Bach wordt verbonden met muziek van onder andere Grażyna Bacewicz. Zo wordt traditie niet alleen doorgegeven, maar ook opnieuw gevormd.

Experiment en reflectie

In de voorstelling *One Man Show* onderzoeken twee vrouwen met barokzang, objecttheater en elektronische muziek, ideeën over mannelijkheid.

Het hoogtepunt van de week klinkt wanneer Bach even wordt losgelaten. In het hoofdconcert staat Schuberts Octet centraal, uitgevoerd door internationale topmusici, met als afsluiting een nieuw werk van Componist der Nederlanden, Anne-Maartje Lemereis. Haar compositie verbindt Bach en Schubert en laat horen hoe traditie en vernieuwing elkaar kunnen versterken.

Bach voor de Bengels

De Bachweek sluit af met een feestelijk en toegankelijk concert voor kinderen, 'Bach voor de Bengels', waarin Bach tot leven komt als mens en maker. Zo wordt de cirkel rond: van lutherse wortels naar nieuwe generaties.

Het Luther Museum is geopend op woensdag t/m zondag van 11.00–17.00 uur. Adres: Nieuwe Keizersgracht 570, 1018 VG Amsterdam. Meer informatie & tickets: luthermuseum.nl. Vrij toegankelijk met een Museumkaart.

WARTAAL

TEKST: INGEBORG KRIEGSMAN

Sneeuw doet alle plannen smelten. Deze tekst kreeg ik toegestuurd als tegeltje omdat een afspraak door de enorme sneeuwval in Nederland was geannuleerd. Even kwam Nederland tot stilstand, geen treinen en bussen, slecht begaanbare wegen, verplicht thuis werken en zeker niet de weg opgaan (of het moest met een slee zijn). Ook geen vrouwenverenigingendag in het Luther Museum in Amsterdam. Gelukkig werd die dag verplaatst, waardoor we op 21 januari alsnog welkom waren in het museum. Rond de dertig vrouwen, en enkele mannen, hadden zich aangemeld. Niet alleen lutheranen, maar ook katholieken, oudkatholieken en andere gezindten. Een mooie oecumenische mengelmoes voor een bijeenkomst over een bijzondere vrouw: Katharina von Bora, de vrouw van Martin Luther. Er is niet zo heel veel bekend over haar. Ze was gevlucht uit het klooster waar ze al lange tijd woonde, waarna ze de eveneens uit een klooster afkomstige Martin Luther ontmoette. Na haar huwelijk zorgde zij dat het huishouden met veel gasten en inwonende studenten strak werd geleid. Zij was de manager van de familie Luther en vervulde een voorbeeldrol voor veel andere vrouwen, in die tijd maar ook later.

Na de inleiding over Katharina von Bora en het samenstellen van de tentoonstelling gingen we in groepen uiteen. Tijdens de rondleiding zagen we naast portretten van Katharina ook afbeeldingen van Katharina en Martin Luther naar aanleiding van hun huwelijk. Daar zaten ook spotprenten bij, want een huwelijk van twee uit het klooster gestapte mensen kon nooit goed gaan. Zij hebben het tegendeel bewezen.

Het is al donker wanneer ik met een van de andere bezoekers, een vrouw uit Groningen, naar het station loop. Mijn trein komt met vertraging binnenrijden wanneer we in het station zijn.

Na de treinreis fietsend door Ede, bedenk ik dat er thuis in de koelkast een heerlijke Katharinabock op mij ligt te wachten.

Wartaal is een vrije rubriek waar ieder uit de lutherse gemeenschap aan kan bijdragen. Zelf een column schrijven? Stuur je bericht naar de redactie van *Elkkwartaal*: redactie@elkkwartaal.nl.

Activiteiten

Lutherse activiteiten tijdens de komende maanden.

Tentoonstelling 'Onder de Zwaan – Luthers erfgoed komt tot leven'

WANNEER: t/m 14 juni 2026

WAAR: Luther Museum, Nieuwe Keizersgracht 570, Amsterdam, geopend woensdag t/m zondag, 11.00-17.00 uur

Een tentoonstelling over levend luthers erfgoed uit heel Nederland. Ontdek bijzondere objecten, persoonlijke verhalen en inspirerende tradities. Een tentoonstelling over zorg, verbinding en een eigen stem – die laat zien wat het betekent om luthers te zijn, toen én nu.

Lutherse Schaakdag 2026

WANNEER: zaterdag 28 maart van 10:00-16:00 uur
WAAR: Koetshuis Kasteel Hoekelum, Edeseweg 124, 6721 KE Bennekom

Kosten: € 25,00 inclusief koffie, thee, drankje en lunch op het Kasteel. Contant te betalen bij aankomst (geen pinmogelijkheid).

AANMELDEN: per e-mail: hansmudde@planet.nl

Vriendendag Stichting Vrienden van Hoekelum

WANNEER: Zaterdag 25 april 2026 van 13:30-17:30 uur
WAAR: Koetshuis Kasteel Hoekelum, Edeseweg 124, 6721 KE Bennekom

Programma: Hendrie van Maanen met een lezing over 'Het vormende belang van het christendom voor de Europese cultuur'. Hendrie van Maanen is docent Europese Cultuur aan de Christelijke Hogeschool Ede. De muziek wordt verzorgd door muziekgroep Theo Coincidences. Aansluitend aperitief en diner op Kasteel Hoekelum.

KOSTEN EN OPGEVEN: Kosten: € 25,00 (inclusief diner voor donateurs), kosten bijwonen programma: € 7,50

AANMELDEN: per e-mail:

secretaris@vriendenvanhoekelum.nl

Koninginnezing 2026

WANNEER: 30 april t/m 3 mei

WAAR: Het Zwaluwnest, Ter Aar (Zuid-Holland)

Muziekweekend voor gezinnen met kinderen, volwassenen die het heerlijk vinden om samen te zingen, dirigenten en kinderleiding. Er wordt uitgegaan van een koor van ongeveer 45 zangers en een kinderkoor van 30 zangertje in passende leeftijdsgroepen. Daarnaast nog de allerkleinste kinderen met de kinderleiding. Totaal wordt gerekend op ca. 90 personen.

KOSTEN: volwassenen € 150,-, kinderen 0 t/m 18 jaar € 75,-. Deze bedragen zijn all inclusive.

AANMELDEN: tot 1 april via koninginnezanmg@gmail.com of 0614 853009 (Mascha de Haan).

Studiedag Stichting Melanchton

WANNEER: Zaterdag 9 mei

WAAR: Van der Valk Hotel Breukelen, Stationsweg 91, 3621 LK Breukelen

Jaarlijkse studiedag van de Stichting Melanchton/Luthers Diaconaal Platform met als thema: Heeft de Diaconie toekomst?

AANMELDEN EN INFO: Voor 5 mei: Elsa Aarsen-Schiering, 0654 665247 of aarsenschiering@gmail.nl

Jeugdmuziekdagen – Iustrumeditie

WANNEER: 14 t/m 17 mei 2026

WAAR: Kampeerboerderij de Arendshorst, Arendhorsterweg 1, 7731 RC Ommen.

De JMD is een gezellig 4-daags muziekkamp voor kinderen tussen 7 en 15 jaar, onder muzikale leiding van dirigenten Els Hermanides en Lydia Liefthing. Gedurende de dagen wordt toegewerkt naar een muzikale afsluiting. De muziek is erg gevarieerd en vaak zelfs meerstemmig, waardoor het een leuke en leerzame ervaring is. Daarnaast is aandacht voor (buiten)spelletjes, creativiteit en lekker eten. Kinderen die graag zingen, maar ook zij die een instrument bespelen zijn van harte welkom!

AANMELDEN: via info@luthersewerkgroepkerkmuziek.nl

Bachweek – een nieuw geluid

WANNEER: 8 t/m 14 juni 2026

WAAR: Luther Museum, Nieuwe Keizersgracht 570, Amsterdam. Meer informatie:

<https://luthermuseum.nl/nl/agenda/bachweek-een-nieuw-geluid>

Luister naar vergeten stemmen. Tijdens Bachweek 2026 viert het Luther Museum vrouwelijke componisten die te lang onzichtbaar bleven. Onder het motto Een nieuw geluid klinkt van maandag 8 t/m zondag 14 juni muziek van Bach én van vrouwen die zijn muzikale wereld verrijken – van barok tot nu.

Jan Zwart: biografie van een gedreven organist en toonkunstenaar

Door de ogen van zijn kleinzoon

Van gereformeerde komaf werd Jan Zwart (1877–1937) op 1 februari 1898 aangesteld als organist in de Hersteld Evangelisch-Luthers Gemeente aan de Kloveniersburgwal in Amsterdam. In deze kerk deed hij 23 mei 1900 belijdenis. Hier bespeelde hij 37 jaar het Strümphler-orgel, werd hij dé organist van het interbellum en ontpopte hij zich als orgeldeskundige, componist, publicist en docent.

TEKST: KOSTERUS G. VAN MANEN

Van meet af aan streefde Zwart er naar orgelspel en gemeentezang te integreren in de dienst. Hij richtte daartoe een kerkkoor op en schreef koraalcantates voor 'liturgische diensten' 'waarvan ik kippenvel kreeg', zoals later schoonzoon en musicoloog Willem Mudde noteerde. Met recht kan Zwart gekwalificeerd worden als eerste cantor-organist in Nederland. In dit streven naar liturgische vernieuwing werd hij gesteund door de lutherse hoogleraar J.W. Pont en ook door de bekende gereformeerde theoloog K. Schilder. In zijn denken bleef Zwart gereformeerd, maar hij groeide in de lutherse traditie. Mede door het werk van Zwart kwamen lutheranen sterker in beeld in Nederland.

Vereerd

Zwart studeerde veel. Met de verworven kennis publiceerde hij in 'zijn Organistenblad', tal van artikelen over de historie van het orgel, orgelbouw en orgelmuziek. Hij beoogde hiermee studiezijn van collega's te stimuleren en het orgelspel te verbeteren. Mateeloos populair werd hij met zijn wekelijkse orgelconcert voor de NCRV op zijn Strümphler-orgel. Toen deze omroep hem wilde verplichten voortaan het concertorgel in de studio te gebruiken, weigerde Zwart. Massaal kwamen luisteraars in opstand. De NCRV moest bakzeil halen. Zwart was een geliefd docent. Een aantal van zijn leerlingen maakte naam: Cor Kee, Stoffel van Viegen, Feike Asma, Johan van Meurs en Willem Mudde. Geen moeite was

Zwart te veel. Op verzoek van zijn leerling Johan van Meurs verzorgde hij een concertreeks in de Martinikerk in Groningen. Van Meurs zorgde ervoor dat als 's avonds de laatste trein was vertrokken, zijn leermeester met de posttrein en desnoods bij de machinist op de locomotief, Amsterdam nog kon bereiken.

Verguisd

Een passie ontwikkelde Zwart voor het werk van Jan Pietersz. Sweelinck (1561-1621), die het orgel van een 'duivelse fluitkiste' tot 'een godewelgevallig meubel' wist te evolueren. Net als zijn illustere voorganger was Zwart van mening dat orgelspel in de kerkdienst verrijkt diende te worden met koraalbewerkingen van eigen bodem en propageerde hij het houden van 'wandalconcerten' in de kerk op doordeweekse dagen.

Met zijn verworven kennis van zijn 17e-eeuwse idool verweet Zwart de Nederlandsche Organisten Vereniging het 'kerkorganistschap' te veronachtzamen, gebrek aan inzicht over de betekenis van Sweelinck en hiaten in historische kennis van het orgel te tonen...' Zwart werd een luis in de pels van deze vereniging, die hem kleinerde en rondweg tegenwerkte. Duidelijk was hier sprake van jalousie de métier op de spraakmakende organist. Tussen Zwart en de NOV kwam het nooit meer goed.

Zorgen

In de crisisjaren kreeg het gezin met dertien kinderen het zwaar toen het

kerkbestuur het inkomen van Zwart halveerde – de predikanten werden niet gekort. Met kunst en vliegwerk redde de familie het. Vader Jan liet zich niet uit het veld slaan en werkte onvermoeibaar door.

In de loop van 1935 eiste het onafgebroken werken zijn tol. Zienderogen namen zijn krachten af. Leerlingen, waaronder zoon Dirk en schoonzoon Willem Mudde, namen steeds vaker orgelconcerten over. Na een korte vakantie – de eerste in zijn leven – overleed Jan Zwart op 13 juli 1937 aan een acute buikvliesontsteking. In de herdenkingsdienst speelde Mudde. De lutherse predikant A. Klinkenberg en zijn gereformeerde collega K. Schilder voerden het woord.

Jan Zwart, Biografie van een gedreven organist en toonkunstenaar
ISBN: 9789043543750,
640 pagina's hardback.
Uitgever: Kok Boekencentrum,
Utrecht, auteur: Frits Zwart.
Prijs: € 39,99.

Vakbondsman en synodelid

Ter nagedachtenis aan André Bal (1946-2025)

Op 18 november 2025 overleed oud-synodelid André (Andreas Albertus) Bal, in de leeftijd van 79 jaar. Met hem verliest de Lutherse kerk een trouwe bondgenoot, een financieel deskundige en een sociaal mens. Werkzaam bij de CNV, de christelijke vakbond naast de FNV (Federatie Nederlandse Vakbonden), zette hij zich tijdens zijn synodewerk o.a. in voor het Lutherse Jeugdwerk en voor de maatschappelijke positie van predikanten. Tevens was hij jarenlang lid van de Commissie Ontwikkelings-samenwerking (COS) van de Lutherse synode. Met voorzitter Amédée Daran Scharten van de Zendingsraad ondersteunde hij via de COS het werk van dominee Christian Rave, die namens de synode was aangesteld om het

project 'Een kerk op weg naar solidariteit met de armen' in de lutherse gemeenten vorm te geven. Mede door zijn inzet ontstonden in veel lutherse gemeenten lokale COS-groepen, een synoderapport en landelijke vormings-bijeenkomsten. Uiteindelijk besloot de synode betreffende 'de solidariteit met de armen' tot een aanvulling op de praecambulaire artikelen van de Lutherse kerkorde.

Ik leerde hem kennen in mijn periode als secretaris van de COS. Wij waren beiden betrokken bij het COA, de asielopvang. Die organisatie was onderdeel van het werk van André bij het CNV en het COA was mijn werkgever.

Ook na de COS bleven we elkaar ontmoeten.

André was een bij velen betrokken en betrouwbaar mens, met (een groen) hart voor de rechtvaardige zaak, persoonlijk en maatschappelijk. Het afscheid vond plaats op 25 november te Harderwijk. Wij gedenken hem in eerbied. Zijn gedachtenis zij tot zegen.

Tineke Ferwerda, Christian Rave, Nico Vlaming, leden van de voormalige synodale werkgroep COS

Donaties gevraagd voor opzet fonds (nood)hulp Batu eilanden

TEKST: **PRAXEDIS BOUWMAN**, *Nederlands Luthers Genootschap voor In- en Uitwendige Zending*

Langdurige regenval veroorzaakte eind 2025 veel overlast in Noord-Sumatra (Indonesië) en de buureilanden Nias en de Batu-archipel. Gemeentes van de BNKP (Lutherse kerk op Nias en de Batu-eilanden) met Niassers en Batu-inwoners die op Sumatra zijn gevestigd ondervonden de meeste hinder. Overstromingen en landlawines maakten gebieden ontoegankelijk.

Door het noodweer waren alle transportlijnen naar de eilanden uitgeschakeld, waardoor geen bevoorrading mogelijk was voor Nias en de Batu-eilanden. Ook de internetverbindingen waren tijdelijk verbroken. De prijzen van voedsel stegen enorm. Nias is een groot eiland en heeft wel wat voorraden. Voor de Batu-eilanden, oorspronkelijk het zendingsgebied van het Nederlands Luthers Genootschap voor In- en Uitwendige Zending, zijn dit soort onderbrekingen van de levenslijnen desastreus. De eilanden zijn klein, onderling weliswaar verbonden, maar sterk afhankelijk van goederen (en hulp) van buitenaf. Om de Batu-eilanden, een eilandengroep van 48 eilanden, waarvan er twintig bewoond zijn, beter voor te bereiden op dit soort isolement, wil het Nederlands Luthers Genootschap

met de kerkgemeenten op de eilanden een noodfonds opzetten.

Het Nederlands Luthers Genootschap voor In- en Uitwendige Zending vraagt uw steun voor dit noodfonds. U kunt uw bijdrage overmaken op NL28INGB 0000043360, t.n.v. Nederlands Luthers Genootschap, onder vermelding van 'hulp- en noodfonds Batu-eilanden'.

De Nederlandse Luther Stichting vraagt uw hulp

TEKST: HANS BAS VAL, penningmeester Luther Stichting

Kirgizië: *'Herberg zijn' van de lutherse kerk*
Het project 'Herberg zijn' van de Evangelisch-Lutherse Kerk in Kirgizië (ELKK) is door de Martin Luther Bund gekozen voor haar 'Diaspora Gift' van 2025. Door de aankoop van een appartement of huis wil de ELKK-gastheer – een 'hostel' – zijn voor liefdadigheids- en sociale projecten. Tegelijkertijd levert dit concept de kerk meer financiële onafhankelijkheid en zekerheid op door de huurinkomsten, de grootste uitdaging voor de kerk. De ELKK is actief betrokken bij kinder- en jongerenwerk, evenals bij andere diaconale activiteiten zoals een bejaardentehuis en speciaal onderwijs voor kinderen met een beperking. De Kirgizische regering voert een strikt religieus beleid waarbij de financiële afhankelijkheid van een buitenlandse hulporganisatie kritisch wordt bekeken.

Oekraïne *Onderwijs in schuilkelders en een stevig dak voor hulpgoederen*

Ook Oekraïne blijft uiteraard onder de voortdurende aandacht. In Petrodolinske, vlakbij Odessa is een gebouw opgeleverd om hulpgoederen beter te beschermen tegen Russische aanvallen. Bij Charkov wordt mede met hulp vanuit de Lutherse Wereldfederatie en de UNHCR (Vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties) weer

onderwijs gegeven in de schuilkelders, waar duizenden kinderen gebruik van maken. Inmiddels zijn er, op een ander gebouw, zonnepanelen geplaatst om het gemeenschapscentrum en de vluchtelingen-appartementen energieonafhankelijker te maken.

Uw bijdragen zien wij gaarne tegemoet op de bankrekening van de Luther Stichting NL25 INGB 0002 6509 68 onder vermelding van Kirgizië of Oekraïne.

De Pastor Pastorum: wie kijkt er naar de dominee om?

In een gemeente heeft de predikant een centrale rol als het gaat om pastoraat. Bij crises en andere ingrijpende levensgebeurtenissen staat de predikant de gemeenteleden bij. Ook in het leven van een predikant doen zich vergelijkbare situaties voor. Wie kijkt er dan naar de dominee om? Steun moet je dan vaak buiten de gemeente zoeken, bij studievrienden van vroeger bijvoorbeeld. Binnen de lutherse kerk was er het gebruik van het zogenaamd *pastor pastorum*: de pastor voor de pastor. Dit bestaat nog steeds. Sinds kort zijn ds. Sietse van Kammen en ds. Alida Groeneveld daarvoor door de Synodale Commissie gevraagd en beschikbaar gevonden. In principe beperken zij zich tot

de dienstdoende collega's. Emeriti kunnen immers aankloppen bij de predikant van hun eigen gemeente.

Je kunt direct contact opnemen met één van hen; je kunt hen ook attenderen op ernstige situaties van collega's. Zij zijn bereikbaar op:
Ds. Sietse van Kammen:
vankammen.sietse@hotmail.com, 06-50641369.
Ds. Alida Groeneveld:
alida.groeneveld66@gmail.com, of 06-11031939.

PEKELA. De Stichting Luthers Erfgoed Pekela onderhoudt de lutherse begraafplaats en kerk in Pekela en heeft al enkele jaren een succesvolle hanging basket actie, dit jaar voor het verduurzamen van de kerk.

U kunt ze bestellen tot en met 10 april via matthijs_alvering@hotmail.com.

Dus zin in een mooi uitje in de meivakantie en ook nog bijdragen aan een goed doel?

€14,50 voor 1; €27,99 voor 2;

€42,50 voor 3 en €56,- voor 4.

Bij het afhalen op 2 mei van 10-13 uur kunt u zelf eentje uitzoeken bij de Lutherse kerk aan de Abraham Westersstraat 1 in Nieuwe Pekela. Op 10 mei is het Moederdag, dus ruim op tijd daarvoor.

Pekela

HAARLEM. De diaconie van de Lutherse kerk in Haarlem kreeg een gift. We hadden vanuit mensen die dakloos zijn begrepen dat er veel behoefte was aan goede en waterdichte schoenen, dus we wisten al snel wat we moesten

doen met deze gift. Via Chat-GPT kwamen we in contact met Stichting New Shoes. Zij hadden al in diverse steden, in samenwerking met de ANWB, gezorgd dat mensen die dakloos zijn zelf goede schoenen konden uitkiezen.

Lang verhaal kort: vanuit de Haarlemse diaconie ontstond een mooie samenwerking met deze stichting. Op 18 december konden we, in samenwerking met Stichting New Shoes, de ANWB, Stem in de Stad en het Leger des Heils, 85 dak- en thuislozen blij maken met nieuwe schoenen. Vanuit de tuktuk van de protestantse gemeente, en met medewerking van docenten en leerlingen van het Novacollege, werden heerlijke soep en broodjes geserveerd. We kunnen terugkijken op een mooie actie waarbij het hart en de voeten werden verwarmd!

ZWOLLE. Tot 18 april 2026 is de fototentoonstelling *Moeder.Vrouw.Arbeider.Muze*. te zien in het Academiehuis (Grote kerk) in Zwolle. De foto's zijn samen met de *Vele gezichten van Katherina von Bora* te zien geweest

Zwolle

in het Luther Museum Amsterdam, en zijn gemaakt In opdracht van het Museum door fotograaf Oxiea Villamonte (1995). Zij vertaalde de thematiek van de tentoonstelling over Katharina von Bora in een hedendaagse vorm. Nu de foto's op reis zijn spreken zij in thematiek en actualiteit voor zichzelf. Met een opening op de vooravond van internationale vrouwenavond werd dit heel duidelijk. Door inspanningen van de Lutherse kerk Zwolle en medewerking van velen krijgen ze een mooi ruim podium en is de verbinding met het Luther Museum Amsterdam zichtbaar gemaakt.

ZWOLLE & GRONINGEN. Lutherse jongeren uit Zwolle en Groningen gaan, als het lukt, deze zomer onder begeleiding van dominee Margo Jonker naar Taizé. Het is de bedoeling om daar van 5 tot en met 12 juli te zijn met jongeren van 15-35 jaar. Ervaringsverslag is meer dan welkom. Heel veel plezier!

LEEWARDEN. Na 95 jaar is een einde gekomen aan de jonge vrouwenvereniging Martha Maria van de lutheranen in Friesland.

Op 29 januari 1931 werd deze tweede vrouwenvereniging opgericht naast de vrouwenvereniging (voor gehuwde vrouwen) Catharina von Bora. Deze eerste 12 jonge vrouwen waren te oud voor de meisjesvereniging en ongehuwd. Het doel van de vereniging was om er te zijn voor de gemeente, het was zeker geen naaikrans. Er werden bezoeken afgelegd en heel veel telefoontjes gepleegd. Daar is nu een einde aan gekomen, nou ja ... op papier.

EDE. Waarschijnlijk heeft u het wel gelezen of gezien in de landelijke media: Ede werd eind februari opgeschrikt door drie pogingen tot brandstichting bij verschillende kerken, waaronder de Evangelisch Lutherse. Er werd een molotovcocktail naar binnen geworpen, waarbij enkele glas-in-lood ramen zijn gesneuveld. Gelukkig bleef de schade beperkt en brak er geen brand uit, het interieur is per slot van rekening volledig van hout. Na enkele dagen is er iemand opgepakt door de politie.

PETRUS. Waarschijnlijk ontvangt u allen het blad Petrus. Op pagina 31 van nummer 33 (februari 2026) stond

Leeuwarden

een niet onaardig artikel over de deutercononieke of apocriefe boeken van de bijbel. Helaas stond in de eerste zin van het artikel: "Als je een katholieke bijbel openslaat, valt het direct op: hij heeft meer Bijbelboeken dan een protestantse."

Zover bekend, zijn de lutheranen onderdeel van de protestanten, zelfs van de PKN, en onze bijbel heeft wel de deutercononieke of apocriefe boeken. Toch wel een omissie voor een blad dat bedoeld is voor het geheel van de kerk, dus ook voor de lutheranen.

ARNHEM. Arnhem heeft veel activiteiten met eten en drinken. Zo is er Bier en Bijbel, koffie en noten (maar dat is natuurlijk muziek) en een maandelijkse gezamenlijke maaltijd. Het is bekend dat Luther van eten

hield en Katharina van koken, dus dit is een prachtige traditie.

ZEELAND. In het najaar van 2025 is het Duyschot-Müller orgel uit 1707 van de Evangelisch-Lutherse gemeente Middelburg-Vlissingen-Groede overgedragen aan de Oud-Katholieke Statie Zeeland te Middelburg. Dit was een meerjarig proces, dat nu succesvol is afgerond. Het orgel heeft een plek gekregen naast het achttiende-eeuwse Rijckerorgel uit Limburg. Dat de lofzang mag blijven klinken onder begeleiding van dit monumentale orgel.

Zeeland

Ede

KrisKrasKort is een rubriek voor berichten en activiteiten uit de lutherse gemeenten in Nederland. Heeft u leuke, interessante, belangrijke én humoristische berichten over uw gemeente of kerkgebouw om te delen in elkkwartaal? Stuur ze naar: redactie@elkkwartaal.nl

Impressie Kerkenradendag 2026

Te gast bij Luthers Het Gooi

Vanuit het hele land kwamen lutheranen op zaterdag 28 februari naar de lutherse kerk in Bussum, niet alleen kerkenraadsleden maar ook gemeenteleden. Het ging namelijk over 'Duurzaam Luthers': hoe kunnen we als lutherse gemeenten verder en wat kunnen we zelf doen?

TEKST: INGEBORG KRIEGSMAN - BEELD: PIET DERKSEN-KAMP EN INGEBORG KRIEGSMAN

Willy Metzger (vicepresident van de lutherse synode) opende de dag met Metten, waarbij het orgel werd bespeeld door Bart Lip. Op het programma stond een bijdrage van projectleider Arie Bijl over Duurzaam Luthers. Dat ging met name over ondersteuning van gemeenten en luthers vastgoed. Het project 'Duurzaam Luthers' loopt namelijk tot eind 2026, maar daarna gaat het nog wel door. Alle 23 lutherse gemeenten moeten dan in kaart zijn gebracht, waarbij wordt gekeken naar de vitaliteit van de gemeente en naar vastgoed, want daar zitten pareltjes tussen.

Binnen de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk houdt niemand zich bezig met vastgoed, zo vertelde Bijl. Zijn advies aan de lutherse synode is het oprichten van een landelijke stichting voor luthers vastgoed. Erik Verwoerd sprak vanuit de Protestantse Kerk over 'revitaliseren' (vernieuwen van het bestaande) en pionieren, waarbij men zich moet afvragen waarom iets wordt gedaan en voor wie.

Hij verwees naar een website over pionieren: www.lerenpionieren.nl.

In groepen werden drie vragen besproken:

- Op welke manier geeft jouw kerkenraad nu vorm aan toekomstbestendigheid van de lutherse traditie in de eigen gemeente?
- Heb je hulp nodig bij het vormgeven van toekomstbestendigheid? Welke hulp? Weet je wegen om die hulp te vinden? Welke wegen?
- Zijn er verwachtingen in jouw kerkenraad over wat 'Duurzaam Luthers' voor jouw gemeente kan betekenen? En wat verwacht je daarin van de lutherse synode?

Kerkenraden die na deze dag de vragen kunnen beantwoorden, kunnen hun reacties sturen naar het secretariaat van de lutherse synode: ELS@protestantsekerk.nl.

Diverse onderwerpen

Na de lunchpauze was er een divers programma: Margo Jonker (president

van de lutherse synode) gaf uitleg over de nieuwe bestuursstructuur van de lutherse synode (zie pagina 4 en 5 van dit nummer). Synodelid Co Engberts vertelde enthousiast over de SLUB en de Lutheran Summer School, die dit jaar in Hoorn wordt gehouden (zie de achterpagina). Petra Lip van de ELG Zwolle gaf informatie over gedragsregels, vertrouwenspersonen en de VOG (verplicht voor gemeenten sinds 1 juli 2025). Over de oprichting van de Commissie Lutherana na het opgaan in de Protestantse Gemeente Gouda en de lutherse vieringen in de Sint-Joostkapel, vertelden Wilco en Jelco Mastenbroek (zie: luthersekerk-gouda.nl).

Daarna was het tijd voor het laatste programmaonderdeel: 'vlotte vertellingen', waarvoor men vijf minuten de tijd kreeg. Er werd heel veel informatie gegeven door diverse lutherse gemeenten, onder andere over een catechisatie- en communicatieplan, de kerkdeuren openzetten, vespers en iftar vieren met gevluchte moslims, tot een maandelijkse vredeswake. Dominee Margo Jonker, besloot de dag met het Luthers Avondgebed, waarna iedereen weer naar zijn of haar plek in Nederland terugkeerde.

Uit de synode

Van de kluwen en het vlechtwerk

De nieuwe synode heeft in november haar eerste vergadering gehad. Een volle agenda, waarop een nieuwe bestuursstructuur is aangenomen.

TEKST: DS. MARGO JONKER, *president van de Evangelisch-Lutherse Synode*

Voor bijna alle 18 synodeleden geldt: het is hard werken om op deze bestuurlijke laag in de kerk inzicht te krijgen in wat de verantwoordelijkheden zijn, wat de belangrijke onderwerpen zijn, en hoe je je dat toe-eigent. Want het werk in de synode is gericht op het geheel van de lutherse traditie, zowel plaatselijk, inhoudelijk, alsook ten behoeve van het geheel van de Protestantse Kerk. Het kan lijken op een kluwen wol. Hoe lopen de draden, waar zitten de knopen en op welke manier kan met de kluwen gewerkt worden? Het kan zijn dat het komt doordat ik zelf momenteel mijn eerste sok brei, maar het beeld van draden en kluwen is de afgelopen tijd in het synodewerk geregeld teruggekomen. Allereerst: de nieuwe synode gebruikte op de eerste werkdag (september 2025) verschillende werkvormen om met behulp van touw samen te werken. In stilte werd gewerkt. De touwen moesten, zonder een onoverzichtelijke kluwen te worden, helpen om de taak te volbrengen. Dat lukte steeds beter. Oefening baart kunst. En dat geeft goede hoop aan deze synode.

Met behulp van de taakgroepen zijn de aandachtsvelden van de synode gespreid. Ik noem daar wat van:

- Hoe de lutherse traditie vorm krijgt in het curriculum van studenten aan de PThU
- Vier leden (Bianca Groen-Gallant, Rachel Wardenaar, ds. Susanne Freytag en ds. Margo Jonker) zijn aanwezig in de Generale Synode van de Protestantse Kerk over bijvoorbeeld de visie op het ambt in het document 'Woord en Geest'.
- De Kerkenradendag is voorbereid.
- Communicatie tussen lutherse gemeenten en commissies en instanties wordt in kaart gebracht.

Het zijn afzonderlijke draden in de kluwen wol van de synode, die uitnodigen om tot een mooi vlechtwerk te komen.

Het dagelijks leven van verschillende lutherse gemeenten kan ook als een kluwen zijn. Soms als een mooie uitdaging. Daar ontstaat ruimte voor inspiratie ten behoeve van de gemeente en de kerk in de wereld.

Even vaak is de kluwen in de gemeente een onontwarbare bol wol geworden. Vaak heeft dat te maken met te weinig bestuurskracht, wegvloeiende financiën en een (vaak heel mooi) kerkgebouw dat niet meer verzorgd kan worden. Het vraagt inzet, discipline, volharding en hoop – en mildheid als gemeentelieden naar elkaar toe – om in zo'n verwarde kluwen het goede te vinden. Dat geeft altijd verdriet. Keer op keer zie ik overigens ook hoe waardevol het is, dat met hulp uit andere gemeenten en met hulp uit de classis mensen zich inzetten ten behoeve van kleine lutherse gemeenten.

Voor vlechtwerk zijn altijd meerdere draden nodig: samenwerking op alle niveaus en met mensen. Maar als er dan een beginnetje ontstaat kun je verwonderd zijn over de kracht daarvan. Zeker als het geheel gaat in het geloof dat ook de geest van God in dat vlechtwerk een eigen rode draad heeft: stevig, inspirerend, creatief en hoopvol. De synode is energiek aan het werk gegaan om de kluwens te doorgronden en uit te pluizen. Om toe te werken naar een vlechtwerk – al weet niemand nog precies hoe dat er uit zal zien. Ondertussen brei ik door aan mijn eerste sok. Het breien helpt om stil te staan en na te denken – onder andere over hoe tot een vlechtwerk te komen met de lutherse synode.

*Liturgie:
wat gebeurt
er met me?*

HOE LIEFLIJK
ZIN UWE
WOONINGEN
HEERE ZEBAO TH
PSALM 134:2

*Van vrijdag 21 tot en met zondag 23 augustus is er
weer de **LutheranSummerSchool**.*

*Dit jaar gaan we op bijzondere wijze het thema
liturgie verkennen en verder uitbouwen.*

Meer informatie en aanmelden:

www.lutheransummerschool.nl